Андрей Курков

добрый АНГЕЛ смерти

FOLIO

Андрій Курков
Добрий ангел смерті

1

Ранньої весни тисяча дев'ятсот дев'яносто сьомого року, продавши двокімнатну квартиру на околиці, я купував собі однокімнатну в самому центрі Києва біля Софійського собору. Старички, які продавали її, від'їжджали до Ізраїлю й намагалися разом із квартирою продати мені десятки непотрібних дрібниць, на зразок саморобної дротяної вішалки в коридорі. Григорій Маркович, глава сім'ї, ретельно примовляв: «Я знаю всьому ціну! Я зайвого не візьму». Дещо я купив, але від більшості речей і дрібничок відмовився. Купив я і поличку з книжками – вона саме так і продавалася, щоб не знімати її зі стіни і не нести книги в «Букініст» – навіщо така морока. Не знаю, яка частина сплачених п'яти доларів припала на книжки, а яка на поличку, але у всякому разі книжки я особливо не розглядав, відзначивши поглядом лише академічне видання Льва Толстого «Війна і мир». Ця книжка була великого формату і, мабуть, п'ятдесятих років видання. Такі книжки я любив якщо не за зміст, то за добротний солідний вигляд.

Дванадцятого березня настав момент передачі ключів. Я приїхав під вечір. Біля парадного стояв мікроавтобус, присланий агентством «Сохнут». Старички вантажились. Їм чемно допомагали два представники агентства.

– Ну, Колю Сотников, – сказав я собі, залишившись сам у придбаній квартирі, – тепер ти господар цієї руїни!

Я ще раз обвів поглядом тріщини, думаючи про необхідний ремонт. Потім підійшов до книжкової полички, дістав книжку, що запам'яталася великим форматом, і розкрив її. Під палітуркою мене чекав сюрприз. Способом, відомим мені зі шпигунських фільмів, у книзі був вирізаний тайник, в якому, однак, не було ні золота, ні зброї. Всередині, в акуратно вирізаній ніші, лежала інша книжка, більш пізнього року видання – «Кобзар».

Здивований, я витягнув її і, думаючи, що і тут під палітуркою ховається щось несподіване, розкрив. Але цього разу книжка виявилася справжньою, не перетвореною на шкатулку. Обстеживши кілька сторінок, я збирався вже було скласти цю книжкову матрьошку і поставити її на місце, з тим, щоб коли-небудь здивувати своїх майбутніх гостей, але тут погляд мій упав на написані гострим олівцем по краях книжки коментарі. Тримаючи розкритий «Кобзар» у руках, я підійшов поближче до лампи і прочитав кілька акуратних рядків: «Патріотизм Т. Г. сприймав як любов до жінки і ненависть до армійської служби й особливо до бездумної муштри».

«Вже чи не який-небудь дисиденствуючий учитель літератури робив ці замітки?» – подумав я, згадавши про свій власний учительський досвід.

Після педінституту я сам відпрацював призначені три роки «істориком» у сільській школі, але за весь цей час мені так і не вдалося прищепити здоровим, червонощоким дітям доярок і трактористів ні інтересу до історії, ні бажання розгадати численні історичні загадки й таємниці, вивуджені мною з маси опрацьованих із олівцем у руці книжок.

На Григорія Марковича як на автора цих коментарів було грішно подумати. Він сам був відставним військовим і вельми цим пишався. Я якось застав його за упаковкою своїх медалей – він розклав їх на столі й загортав кожну в окремий носовичок, яких у нього, схоже, було безліч, куди більше, ніж медалей.

Показуючи мені одну з медалей, він сказав:

– Я брав Прагу!

«Помітила це Прага?» – подумав я в той момент, ледь стримавши посмішку, дивлячись на цього сухого, маленького і досі верткого дев'яностолітнього дідка.

Брудна кухня теж потребувала ремонту. Її треба було відмити від старих господарів – речам, та й самим стінам чомусь передається вік їх власників, і тому, щоб не відчути себе раптом постарілим, треба міняти поверхні та кольори, додавати свіжості. Можливо,

вчасно зроблений ремонт подовжує життя не тільки квартирі, але й її мешканцям?

Я поставив чайник на закопчену газову плиту і знову почав гортати книжку, думаючи про ці дивні записи. На одній зі сторінок натрапив я на чудову і співзвучну моїм роздумам думку: «Патріотизм голодного – це спроба забрати шмат хліба у інородця, патріотизм ситого – великодушність, що викликає повагу».

Мені дуже хотілося зрозуміти – що за людина писала ці коментарі до «Кобзаря», хотілося знайти свідчення часу, коли все це було написано. Моя нинішня робота – нічним сторожем за гуманним принципом «ніч-через-дві» – не вимагала використання мізків. І мізки нудьгували. А тут такий загадковий «подарунок», кращий за будь-яку головоломку або кросворд!

Я гортав і гортав, як гортають книжку перед тим, як зважитися її не просто прочитати, а простудіювати з зошитом і ручкою. Промайнула ще одна думка: «Абсолютний патріот не визнає ні національної більшості, ні національної меншини. Його любов до жінки сильніша любові до батьківщини, тому що жінка, яка відповідає взаємністю, і є символ батьківщини, ідеал абсолютного патріота. Захист жінки, яка відповідає взаємністю на любов, і є вищий вияв патріотизму».

В іншому місці, під одним із віршів, був чисто щоденниковий запис: «16 квітня 1964 року. Зустрів Львовича в пивній навпроти ломбарду. Розповів йому про підготовлений рукопис. Він захотів прочитати – але обійдеться. Після провокації в кінотеатрі навіть його рука здається занадто вологою для рукостискання. І потім ця звичка весь час оглядатися на всі боки».

Я сидів до півночі, потім склав «книжкову матрьошку» і поставив назад на полицю.

Наступного дня я заїхав до знайомого скульптора, чоловіка, що знав Київ останніх тридцяти років майже поіменно.

– Пивна навпроти ломбарду? – перепитав він. – Звичайно, там тепер кафе «Русский чай». Ні, вибач, вже не «Русский». Або просто «Чай», або… Там вже все не те, і кругом не ті…

– А ти не знав у той час якого-небудь «Львовича».

Скульптор замислився.

Його двоповерхову майстерню було заповнено громаддям іще необроблених каменів, макетами, невеликими скульптурами та безліччю фотографій, приклеєних до стін, ніби замість шпалер. До цих фотографій він і підійшов, вставши з-за низького обідньо-журнального столу.

– Тут є багато хто з тієї пивниці, але я не пам'ятаю… Львович… Львович… Не думаю, що це хтось із завсідників компанії. Туди приходило багато «разових», і хоч вони з'являлися досить часто, але «своїми» не стали. Може, це один із них? Я ще спробую згадати, але не сьогодні. Потрібна дуже дощова погода або гроза – тоді відмінно згадується…

– Я подзвоню і нагадаю при першій же грозі, – пообіцяв я на прощання.

Ремонт нової квартири рухався повільно і, можна сказати, безглуздо. Знайомі, які обіцяли допомогти мені пофарбувати стіни, несподівано пропали, і залишився я один на один зі стінами і з безліччю бляшанок матової білої фарби. Сам починати фарбувати я боявся, тому і займався різним дріб'язком, віддиранням клаптів старої фарби із труб у ванній та іншими дурницями.

Несподівано зателефонував скульптор.

– Ти знаєш, він помер учора, цей Львович, якщо це, звичайно, він. Мені подзвонив якийсь давній знайомий, просив допомогти на похороні – нікому труну нести. Якщо хочеш, їдьмо разом!

Пропозиція була і несподіваною, і дивною.

– Але ж я його не знав… – вирвалось у мене.

– Але ж ти його розшукував! Я теж, здається, його не знав, – сказав скульптор. – Більше того, я не міг згадати цього Аліка, який мені подзвонив. Він запевняє, що ми знайомі з тієї пивниці…

Їхати на побачення з небіжчиком, до якого у мене залишалися непоставлені питання, здавалося справою щонайменше дурною. Але я погодився.

Ховали його на Берковцях. Точніше не ховали, а «підховували» до родичів, які вже влаштувалися там навічно. Жовте висохле обличчя ні про що не говорило. І скульптор, нахилившись до мого вуха біля могили, прошепотів:

– Щось я його не впізнаю.

Однак Алік, який організував цей похорон, нагадав скульптору кілька епізодів із далекого минулого. І скульптор кивнув. Потім вони в моїй присутності згадали кілька імен.

Я набрався сміливості й запитав у літнього Аліка про людину, що цікавився творчістю Тараса Шевченка і питаннями патріотизму. Пояснив йому, що це був знайомий покійного Львовича.

Алік почухав за вухом. Помовчав. Знизав плечима.

– Потім, – нарешті мовив він. – Ти ж на помини йдеш? Я кивнув.

Помини, як з'ясувалося дуже скоро, організовував скульптор у себе в майстерні. Семеро людей сиділи навколо обідньо-журнального столу. Скульптор на електроплитці, що стояла в кутку, смачно смажив яловичу печінку. Решта, не чекаючи закуски, пили горілку. Мовчки пили, без тостів, навіть без зітхань.

Ожили трохи, коли перша порція смаженої печінки з'явилася на столі. Скульптор висипав на стіл виделки. Поклав хліб. Трапеза набула більш жвавого характеру, і хтось першим заговорив про покійного, тут же перейшовши на живих і закінчивши просторікування думкою про те, що раніше було краще.

– Так, – погодився хтось інший.

Помини пройшли як належить. Всі розійшлися п'яні. Про покійного поганого слова сказано не було. Про нього взагалі, один раз згадавши, більше не говорили. Коли встали з-за столу розім'ятись, один із гостей упізнав себе молодого на одній із старих фотографій.

– О! – вигукнув він і з подивом випнув губи, наче був у обрáзі на себе тридцятирічної давності.

Я підійшов і поставив йому те саме запитання – про чоловіка, що захоплювався Шевченком і питаннями патріотизму.

– Еге ж, – сказав він, – тоді багато людей захоплювалися такими питаннями.

– А рукописи про це хтось писав?

– Писали, звичайно писали, аякже. Самвидав! А що з того? Ось хто не боровся, той і не програв.

Він щось іще верз і верз, поки раптом не сказав:

– А були й містифікатори, одного такого пам'ятаю – Клим, удавав, ніби щось філософське пише. Всі у нього просили почитати, а він рукописа дістане, перед носом перегорне і знову в портфель сховає. А сам сидів удома на кухні і вірші Пушкіна від руки прозою переписував, ну так, щоб не стовпчиками, а суцільним рядком...

– А де він зараз? – запитав я, подумавши, що це цілком міг бути автор коментарів до «Кобзаря».

– Клим? Чорт його знає. Бачив я його якось у скверику біля університету. Там, знаєш, збираються і в шахи на гроші грають. Років зо два тому. А більше не зустрічав.

Кожне товариство закрите по-своєму. Бджолярі збираються і говорять про тільки їм самим зрозумілі речі. І напевно, ще довго вирішуватимуть – прийняти когось у члени свого товариства чи ні. Шахісти – теж не виняток. Ті, що грають біля університету, один одного знають, а з рештою на акуратному «ви» розмовляють. І грають із чужаками тільки на гроші.

Я кілька разів обійшов гуртки шахістів і шашкістів, які обліпили лавки скверика. На мене ніхто не звернув уваги. Кожен гурток нерухомо стежив за дошкою, яка перебувала в центрі. На гравців не дивились, їх присутність була немов якоюсь прикрою необхідністю. Не було зрозуміло – хто за кого вболіває і чи вболіває взагалі. Вивчалася в таємничому мовчанні сама ситуація на дошці, і саме вона була головною дійовою особою.

Климу зараз мало б бути шістдесят з гаком, і більшість членів неформального шахово-шашкового клубу відповідали цій характеристиці. Гра проходила мовчки, і тому навіть випадково почути, як кого звуть, не було можливим. І я просто припав до

одного кола і почав терпляче очікувати розвитку подій, намагаючись «втертися» всім тілом у довіру до цих фанатиків дошки.

Дивний стан нез'ясовного трансу раптом опанував мною, і я, мабуть, дійсно став на час частиною цього шахово-шашкового живого організму.

Проіснувавши в такому стані близько години, поки гра не закінчилася, разом із іншими охопленими шаховим трансом фігурами, я раптом видихнув своє заціпеніння і, розправивши хребет, зрозумів, що годинне колективне стояння зріднило мене з цими людьми. Я погано грав у шахи і навряд чи зміг би навіть елементарно прокоментувати завершену партію, але зате інші могли, і я виявився вдячним слухачем. Щоправда, спочатку два дідки мало не побилися між собою, сперечаючись про нібито помилковий хід офіцера. Моя неучасть в їх суперечці відіграла позитивну роль, і вони ґрунтовно взялися за мене, повторивши на пам'ять основні ходи партії.

– А хто грав хоч? – запитав я під кінець, відчуваючи, що вже маю право на запитання.

– Пилим із Мишком... – відповів один із них, вищий і сутуліший. – Вони з нових, недавно тут.

Я запитав, а чи грає ще Клим.

– Ну, Клим! – Другий дідок зробив одеський жест, піднявши руками величезний невидимий кавун. – Клим грає, але коли він грає – такі дурниці, – і він кивнув у бік спорожнілої лавки, – не відбуваються.

Через п'ять хвилин я вже знав, що Клим живе в комуналці на Шота Руставелі, у скверик приходить іноді по п'ятницях, більше не п'є через хвору печінку і перестав розводити акваріумних рибок, а тому невідомо, на що він тепер живе.

Ішов я, відчуваючи, що вже став членом цього клубу. Залишалося тільки навчитися нормально грати в шахи або в шашки. Але мені це не загрожувало. І часу було шкода, та й взагалі не полюбляв я повільні ігри.

2

У п’ятницю зранку я знову перегортав «Кобзаря», тішачись олівцевими коментарями.

«М’якість рідної землі не відрізняється від м’якості чужої землі, тому що будь-яка земля була передосновою людства і не могла розподілятися між націями відповідно якості цих націй».

Дивувала мене навіть не сама ясність формулювання, а саме предмет думки, немов чоловік, який це писав, тільки відштовхувався від почуттів і рим Тараса Шевченка для того, щоб сказати про власне наболіле. Хоча чому його це так хвилювало в ті благополучні шістдесяті роки? Націоналістом він не був, інакше і записи були б українською. Російський шовінізм тут теж був відсутній, оскільки крім власних думок були присутні тут і повага, співчуття, а можливо, навіть і любов до Шевченка. У якийсь момент я подумав, що його думки могли бути близькі думкам Леніна – особливо про цілковиту відсутність націй і національностей у майбутньому. Але тут же уявив собі, що сказав би Ленін із приводу того, що кохана жінка і є Батьківщина? Ні, не думаю я, що погодився б Великий Гаркавий із цим твердженням, хоч якою б гарною в юності була Крупська.

Але час минав, і я, відклавши книжку, але пам’ятаючи про неї, почав збиратися в університетський скверик на подальші пошуки автора цих коментарів. Інтуїція підказувала мені, що Клим сьогодні там буде. І не тільки інтуїція – за вікном світило сонце, співали птахи. Було б нерозумно сидіти в таку погоду вдома, особливо якщо будинок – це кімната в комунальній квартирі на галасливій від трамваїв вулиці Шота Руставелі.

У скверику я його і знайшов. Спочатку розшукав двох дідків, які мене вже знали. Вони мені й показали пальцем на одну з лавок, де йшов безстроковий шаховий чемпіонат університетського скверика. Визначити, хто з гравців був Клим, було неважко, оскільки другому було не більше сорока.

Почекавши закінчення партії, за якою стежили не менш двадцяти членів «клубу», я підійшов до Клима. Нелегка перемога, очевидно, принесла йому відчуття ситості, і хоча всі вболівальники відразу після закінчення партії розсмоктались до інших ігрових лавок, навіть не привітавши його, сам переможець тріумфував – його запалі очі на худому вилицюватому обличчі горіли молодістю та завзяттям.

– Добре ви його! – сказав я Климу замість привітання.

– Так, непогано, – погодився він. – Але Вітько теж здібний!.. А я його довгою облогою!..

Вдаватися глибше в шахові розмови я побоявся, аби не бути осоромленим, і відразу ж перейшов до справи.

– Ви Львовича пам'ятаєте? – запитав я у все ще щасливо усміхненого Клима.

Усмішка на його обличчі завмерла.

– Звичайно, пам'ятаю... – сказав він, примружено дивлячись на мене. – А ви що, його родич?

– Ні.

– А трохи схожі...

Розмова покотилася під укіс, і треба було її або закінчувати, або ж узяти під контроль.

– Мені здається, до мене випадково потрапив один ваш рукопис... – сказав я.

– Та невже? – здивувався старий Клим. – Це ж який?

– Ну не зовсім рукопис, а коментарі до «Кобзаря» Шевченка... до речі, дуже цікаві.

Старий доторкнувся до свого погано виголеного підборіддя і знову пильно глянув на мене.

– Коментарі?.. – повторив він уголос. – Це не моє... Я писав інші коментарі... А цей «Кобзар» теж до вас потрапив?

– Так, коментарі адже на його полях...

– А що за книжка? Звичайна? Яке видання? – обережно запитав старий.

– Не зовсім звичайна… На зразок матрьошки. Вкладена в том Толстого.

Старий кивнув і знову всміхнувся, дивлячись на асфальт під ногами.

– Ти ба, виплила! – тихенько мовив він.

Потім знову підвів голову, подивився на мене вже не пильно, а якось спокійно і розслаблено.

– Якщо у вас є гроші на пляшку сухого, запрошую вас у гості!

Гроші у мене були, так що після недовгого проходження по маршруту: скверик – гастроном – вул. Шота Руставелі, ми опинились у просторій кімнаті з високою стелею, обважненою ліпниною і зигзагами тріщин. У кімнаті стояли дві шафи – книжкова й одежна, обидві старі, добротних п'ятдесятих. А ось маленький столик, скоріше придатний для кухоньки якої-небудь мікрометражної квартири, мав вигляд у цій кімнаті карлика-виродка.

Старий вручив мені ножик.

– Відкрийте «сухарик»! – сказав він і вийшов у коридор. Повернувся з двома склянками.

– А ви, як порядна людина, мене в гості покличете? – запитав він раптом із усмішкою.

– Звичайно, – пообіцяв я.

– Тоді я вам дещо покажу! – Старий підійшов до книжкової шафи, відчинив дверцята.

– Ось. – Він витягнув із нижньої полиці грубезний том.

Я взяв книжку в руки – це було академічне видання «Кобзаря». Приємна шорсткість перкалю порадувала руки – є речі і речовини, дотик до яких дає мало не фізичну втіху.

– Ви розкрийте. Розкрийте! – мовив старий.

Я розкрив. Переді мною знову була книжка-матрьошка. У вирізаному нутрі «Кобзаря» лежала інша книжка, скромніша, хоча тих же років видання: Достоєвський, «Ідіот».

Я підвів запитальний погляд на Клима.

Він усміхався, але не мені, а скоріше своєму минулому, раптово потривоженому моєю появою.

Якась смутна здогадка змусила мене раптом витягнути книжку Достоєвського з її зручного таємного лежбища і перегорнути. І – здогадка виявилася правильною – на полях «Ідіота» замиготіли олівцеві коментарі, тільки почерк тут був крупніший.

– Це ви писали? – запитав я Клима.

– Ну я, – сказав він, сідаючи за маленький прямокутний столик.

– А «Кобзар»?.. – Я потягнувся рукою до пляшки і почав розливати рислінг по склянках, одночасно вибудовуючи свої думки в якийсь геологічний порядок.

– «Кобзар»? Ні, по «Кобзареві» писав інший… – поволі мовив старий, беручи в руку склянку.

– Львович? – запитав я, провокуючи його на більш активні спогади.

– Чому Львович? Львович вибрав «Мертві душі».

– Послухайте, – заговорив я, відчуваючи, як голова моя тоне в соковитому тумані нерозуміння того, що відбувається, і того, що відбувалось. – У вас що, літературний гурток був?

– Не літературний, а філософський, – виправив мене старий. – І не був, а є… Принаймні, поки я живий. Я – сам собі гурток!

– Ну а все-таки, хто писав коментарі до «Кобзаря»? – запитав я.

– Слава Гершович… Царство йому небесне…

– Він що, помер?

– Убили… Струмом убили. – Старий скорботно схилив голову. – Хороший був хлопець! Світла голова. Ще до цих Кашпіровських і екстрасенсів він усе про ці штуки знав… Тому його й убили…

Туман знову закружляв навколо моєї голови.

– До чого тут «Кобзар» до екстрасенсів? – запитав я, перебуваючи вже в цілковитому невіданні.

– Ну привіт! – Старий подивився на мене, як на ідіота. – А що таке, по-вашому, висока література? Просто літери та метафори? Це ж і є засіб передачі духовного струму, як би провідник! Захотіли

зарядитися похмурою глибокою енергією – розкрили книжку Достоєвського. Захотіли очиститись і побути в проясненому стані – берете в руки прозу Тургенєва… Це ідіоти типу Кашпіровського перетворили все на лікування геморою по телевізору! Але, повірте, свято Святого Йоргена вже закінчується, і знову залишиться література як єдиний провідник будь-якого виду біоенергії.

– Ну а яку енергію передає «Кобзар»? – запитав я.

– Про це краще запитати Гершовича… Але там, я вам скажу, справа серйозніша, з цим «Кобзарем» і з самим Шевченком… Там така справа… Ну, через це його і вбили…

– Через що?

Старий допив вино. Знову погладив себе по колючому і в'ялому підборідді.

– Через те, що Гершович обчислив, де сховано щось дуже цінне для українського народу… Ви це так не зрозумієте! І не думайте, що я з розуму вижив! Був би зараз живий Гершович – він би вам за п'ять хвилин усе пояснив!

– Ну а рукописи якісь цього Гершовича залишилися? – з надією запитав я.

– Рукописи? Був один рукопис і лист у нім… – Старий закивав у такт власним словам. – Ми із Львовичем рукопис йому в труну під голову поклали…

– І не читали?

– Ні. Він так попросив. Він нам багато розповідав, все, про що думав, розповідав. І лист цей ми бачили. У листі й говорилося про це, про заритий… Самого Шевченка лист, із Мангишлаку… Може, через листи його вбили?! Адже тієї ночі, а це був шістдесят сьомий рік, коли його вбили, хтось і в квартиру його залазив. Кришталеву вазу вкрали, перевернули все догори дном… А теку не знайшли! Він її у Грицька, чоловіка своєї сестри, ховав. Це вже потім ми її у Грицька взяли і йому в труну під голову поклали.

– У Григорія Марковича?

– Ну так! – Очі у старого Клима раптом загорілись. – Так ви Григорія Марковича родич?

– Так нічий я не родич! Мені просто цікаво.

– Ну, за «просто цікаво», юначе, можна дорого заплатити! Останню фразу старого я пропустив повз вуха.

Туман навколо моїх думок трохи розсіявся. Перший виявлений зв'язок між покійним Гершовичем і Григорієм Марковичем, який відбув до Ізраїлю, підбила мою цікавість.

– Я б продав вам цю книжку? – з якоюсь дивною інтонацією мовив раптом старий. – Акваріуми я вже продав, залишилося зовсім небагато тут… – і він озирнувся на всі боки.

– Книжку? – перепитав я. – Ви що, їдете?

– Ні, йду… Не зараз, звичайно… Трохи пізніше. Пам'ятаєте, як Толстой помер?

Я кивнув.

– Я його люблю… – сказав старий. – Читав його багато разів, хотів навчитись у нього життя, але не вийшло… Так хоч смерті у нього навчуся. Чудова у нього була смерть… Хіба не так? Я піду звідси до Конотопа. Так, щоб не дійти… Ви мене розумієте?

Я випив другу склянку вина, але «сухар» був слабенький, щоб допомогти мені розставити ці фрагменти минулого по своїх місцях і склеїти їх, як античну амфору. Ні, звичайно, я розумів, що всі ці люди, яких представляв зараз як своєрідний депутат старий Клим, були звихнутими шістдесятниками, шукачами сенсу в літературі та філософії в житті. Мені, представнику іншого покоління, було важкувато говорити з ним. Ми вживали одні й ті ж слова, але він надавав цим словам явно більше сенсу, ніж я. Думаю, що тільки вино ми з ним сприймали однаково. Вино з однієї пляшки не могло бути різним у двох склянках.

Старий дістав із книжкової шафи карту України й показав масну лінію, яка бігла вздовж позначеної залізниці. «Ось тут я піду», – говорив він, ведучи пальцем по своїй лінії й зупиняючи палець щоразу, коли доходив до чергової залізничної станції.

У якусь мить я відчув, що старий мене перевантажив. Я записав його телефон і пообіцяв у найближчі дні пригостити вином у себе в новій квартирі.

– Ну а книжку хочете купити? – запитав він іще раз наостанок, коли я вже підійшов до дверей.

– А скільки ви хочете? – запитав я.

– Сто гривень! – гордо заявив він із таким виглядом, ніби навмисно назвав неприйнятну ціну, до того ж не для того, щоб продати задорого, а щоб показати безцінність предмета.

– У мене стільки з собою немає, – сказав я і тут же у відповідь почув щось на зразок зітхання полегшення.

3

Через день старий Клим побував у мене в гостях. Ми випили дві пляшки сухого вина, і, поки пили, розмова не замовкала. Те, що я почув од старого, розбурхало мою злегка п'яну уяву. Покійний Слава Гершович, схоже, відкрив якусь таємницю – чи то філософську, чи то більш матеріальну, через що і був убитий саморобним електророзрядним пристроєм. Судячи з усього, ця таємниця, яка привела його до такої незвичайної смерті, повністю або частково заявила про себе в тому самому листі Шевченка з Мангишлаку, що невідомо як потрапив йому в руки і потім разом із його ж рукописом і тілом похований на кладовищі в Пущі-Водиці.

Перша ж думка моя не могла не виявитися в деякому сенсі богопротивною – захотілося вилучити з труни і рукопис, і лист, щоб пересвідчитися в наявності таємниці, в яку так свято вірив старий Клим. У криміналістиці досить часто зустрічається слово «ексгумація». Але стосується воно завжди вилучення з могили похованого тіла. Моя думка про ексгумацію рукопису і листа була чимось менш неприємним і брудним, хоча, знаючи, що рукопис із листом лежать під головою Гершовича, важко було уявити себе, як підняти цю голову, не торкаючись при цьому до самої суті смерті, самої речовини, яку інакше, ніж мертвою, і не назвеш.

У понеділок – день всіма нелюбий – я вирушив на трамваї в Пущу-Водицю.

На кладовищі, як я і припускав, було безлюдно. Легкий вітерець розгойдував довгі щоглові сосни, що росли між могилами. Поскрипування цього лісу створювало дивне враження – ніби бродив я по давно покинутому, зарослому природою місту, серед невидимих, укритих землею руїн.

Спочатку я просто прогулювався, придивляючись до акуратного шрифту пам'ятників. Потім мені довелося заглибитись у вузькі стежки між огорожами. Кладовище це розташовувалося на пагорбі, а його

природною межею з одного боку був різкий спуск до лісового озера. Я методично прочісував прізвища пам'ятників і надгробків, поки майже на самому краю кладовища перед схилом не виявив знайомого прізвища, недбало написаного на залізній табличці, одягненій на зварений залізний хрест, пофарбований сріблянкою. Бідність могили мене спершу здивувала, проте, присівши на лавочку біля сусідньої огорожки, слухаючи зозулю, що відраховувала невідомо кому залишок життя, я природно прийшов до думки, що чоловікові, який захоплювався все життя філософією, мармур пам'ятників мав бути чужий. Він, можливо, і хреста не хотів би. Але хрест, скоріше за все, поставили друзі. Родичі зазвичай більше піклуються про своїх небіжчиків – за небіжчика не мусить бути соромно, – а то що ж це: у якогось Босоноженка цілий монумент із бронзовими літерами, а чим наш гірший...

Ось із такими міркуваннями посидівши там хвилин п'ятнадцять, я вже іншими очима подивився на могилу – подивився на неї, як на сейф, який треба якось відкрити. І зрозумів, що для кожної роботи є свої фахівці. Які мені потрібні спеціалісти, я теж зрозумів – звичайно, не гробокопи – ті й коштують дуже дорого, та й закласти можуть, адже справа, яку я задумав, навряд чи була законною. А тому треба було шукати бомжів, які ще не повністю спились, і дві лопати. І копати доведеться вночі, в чому теж є свій містичний шарм. Але на майбутню справу я дивився без всякого страху і сумніву – мною рухала пристрасть до розкриття таємниці. Я був готовий ризикувати й одночасно відчував, що взагалі-то ніякого ризику в цій справі немає. Якщо зараз усім наплювати на живих, то чому хтось турбуватиметься про якогось мертвого, якого дістануть на кілька хвилин лише для того, щоб поправити його голову, підкласти під неї що-небудь м'якше, ніж рукопис.

4

У ніч із середи на четвер я знову був на кладовищі, тільки цього разу в теплій компанії, яка одначе вселяла деякі побоювання. Двох бомжів я знайшов на вокзалі й пообіцяв кожному в кінці роботи на дві пляшки горілки. І ось тепер вони з лопатами ходили навколо могилки, пристосовуючись або шукаючи особливого натхнення.

– Так шо ти там знайти хочеш? – все допитувався один із них, кремезний із синюватим обличчям. Звали його Жора, і будь-який його погляд супроводжувала напружена неприємна посмішка.

– Я ж сказав, папери там у нього під головою...

Жора хмикнув і зробив перший копок. Тут же з іншого боку взявся за держак лопати його колега по вокзалу Сеня – теж невисокий худорлявий чоловічок років сорока.

Вони відкидали землю на стежку, що пролягала між могилою Гершовича й огорожею сусідньої, більш доглянутої могили. Купа землі росла. Низьке синє небо дихало теплом, і якісь птахи кричали час від часу уривчасто і глухо.

Після декількох перекурів мовчазні землекопи працювали вже мляво і без ентузіазму. Нарешті лопата Жори вдарила об дерево, і вони ожили. Розчистили віко труни.

– Піднімати будемо чи так пориємося? – запитав у мене Жора.

– А якщо не піднімати, то віко зняти можна? – поцікавився я, чомусь подумавши, що бомжі краще розбираються в розкритті могил.

Жора діловито глянув униз, у викопану яму.

– Можна віддерти, а потім зверху прикласти. Якщо навіть трохи обламається – воно йому все одно до одного місця!

Жора і Сеня підколупнули лопатами віко неглибоко закопаної труни і витягли його нагору. Місячне світло, хоч яке було воно яскраве, підтримуване міріадами зірок, усе одно не змогло висвітлити нутрощі відкритої труни, що лежала в розкопаній могилі.

Щось темне і суцільне виднілося в ній. Я, нахилившись, очікував побачити хоч якісь обриси тіла, але марно. І запах звідти, знизу, здіймався солодкий, немов корицею просякнутий.

– Ну шо? – запитав раптом Жора. – Сам полізеш?

Я зрозумів, що він звертається до мене. Обернувся.

– Чому сам? Ми ж домовлялися… – обурився я.

Раптом ззаду на мою голову різко опустилося щось важке. Воно накрило мене глухим сачком з темної непрозорої матерії, ніби я був метеликом. І тут же, немов ловець метеликів різко підсік сачок, я втратив рівновагу, похитнувся і звалився на теплу нічну землю, чуючи обережний шепіт чужих голосів, який віддалявся.

Коли я прийшов до тями, вже світало. Ранні птахи перегукувалися дзвінкими голосами, це було схоже на ранкову перекличку. Рука моя сама доторкнулася до потилиці, де пальці намацали загуслу кров. Я підвівся з землі, повільно й обережно. Озирнувся – одну лопату було встромлено в землю, друга валялася осторонь – видно, нею мене і вдарили. Кишені було випотрошено і всі гроші – слава богу, не так уже й багато, – природно, були відсутні. У розкопаній могилі лежав у відкритій труні перевернутий на бік небіжчик. І голова його – зовсім чорна – лежала на боці, а поряд із нею – пакет, із якого стирчала тека.

Подумавши про своїх нічних помічників, я не зміг стримати усмішки. Уявилось, як вони готувалися знайти якийсь реальний скарб – золото або ще щось, а потім, за знайомим із дитинства сюжетом, позбутися третього зайвого і все поділити навпіл. Так старались, а дістали у вигляді скарбу ті самі гроші, що я їм і так обіцяв.

Остаточно оговтавшись, я спустився в могилу. Гершович, який лежав на боці, немов спеціально так ліг, щоб мені було куди поставити ногу. Я взяв пакет із текою, підняв його нагору. Потім вибрався сам. Взяв віко труни і, приставивши його вужчий кінець до ніг, відпустив. Віко зачепилося за шматок недообрубаного кореня і зависло над узголів'ям. Я взяв лопату і, стукнувши кілька разів, змусив віко зайняти своє місце. А потім іще півгодини закопував

труну, рівняв могилку і ставив на місце зварний залізний хрест, пофарбований сріблянкою.

Закінчивши справу і взявши пакет із текою в руки, знову звернув увагу на дивний солодкуватий запах – тепер, здавалося, цим запахом просякнув увесь мій одяг, і пакет випромінював той самий запах кориці.

Сонце починало пригрівати. Я подивився насамкінець на хрест. Треба було вже йти. Скоро тут може хто-небудь з'явитися. Цікаво, котра година?

Автоматично я зсунув манжету сорочки і подивився на годинник. Був початок шостої. «Що ж вони годинник не забрали? – подумав я з сумною посмішкою про своїх помічників. – Чи їх життя навчило тільки кишені чистити?»

Я пішов до кінцевої зупинки трамвая. Десь далеко, напевно, на лісовому відрізку шляху між Куренівкою і Пущею-Водицею вже їхав перший трамвай, брязкаючи, як величезний будильник. Їхав, аби забрати мене додому. Відвернути мене від загуслої крові на потилиці й від солодкуватого запаху, що, здавалося, в'ївся в мій одяг. Запахом, що мав заспокійливу властивість і ще – викликав легку або навіть дещо легковажну посмішку, яка не залежала від суті роздумів.

5

Коли я доїхав додому, настінний годинник на кухні показував за п'ять сьому. Зупинившись перед дзеркалом у передпокої, я помітив, що весь мій одяг має потребу в гарному пранні, та й сам я був дуже схожий на бомжа, що ночував на купі глини. Швидко переодягнувся в халат, а одяг замочив у великому тазу. Потім вирішив замочити й себе, але вже у ванні. Набрав гарячої води і запірнув так, що вода вихлюпнулась на підлогу. Гаряча вода пробрала жаром до кісток, і в ключиці приємно заломило – немов у сауні. Потихеньку тіло почало набирати бадьорості, й голова теж, звільнившись від тихого гудіння, що нагадувало про удар лопатою, запрацювала, вибудовуючи думки в шеренгу по одній, щоб кожну можна було спокійно обміркувати без усякого поспіху.

Нічний епізод із бомжами та розкопуванням могили вже відійшов на задній план, у минуле. А попереду, буквально за півгодини часу, мене, відмитого і свіжого, чекала на кухонному столі тека, заради якої й було вчинено ризиковану авантюру. Але будь-яка авантюра здавалася мені доречною в нинішній небезпечний і динамічний час.

Витершись великим махровим рушником, я, на свій подив, помітив, що солодкуватий запах, уперше помічений мною на Пущанському кладовищі, все ще присутній. Я нахилився над тазиком, який стояв на підлозі з моїм брудним одягом. Але від тазика йшов запах прального порошку, а запах кориці «плавав» десь вище, на рівні плечей і обличчя.

«Гаразд, – подумав я. – Це не найгірший запах, та й немає такого запаху, який не вивітрюється».

Усівшись за кухонним столом, я розкрив теку. Там лежала пачка списаного дрібним, уже знайомим мені почерком паперу. Але стан мій був таким, що вдивлятися в цей найтонший почерк не хотілося. Хотілося знайти лист, про який говорив Клим. Я взяв пачку паперу в руку і віялом перегорнув її. І дійсно з пачки вилетів конверт, удвічі

більший, ніж звичайно. Вилетів і впав на підлогу. З конверта я дістав затертий, чимось схожий на аркуш із зошита, клапоть паперу з ледь помітними рядками чорнила, що стало ліловим від часу.

Я прочитав його швидко і, ще не усвідомивши прочитаного, вже відчув, що зіткнувся з чимось дійсно цікавим і загадковим. Папір називався «Рапортъ», але по суті був звичайним доносом. Якийсь ротмістр Палєєв повідомляв полковникові Антипову про те, що «рядовой Шевченко, во время своих выходов за Петровское укрепление, часто сидит на песке за барханом и вопреки запрещению что-то пишет, а вчера в этом песке что-то зарыл примерно в трех саженях от старого колодца в сторону моря».

За вікном уже лилося на землю яскраве сонячне світло. Ранок розгорявся, стираючи межу між весною та літом. Я пив чай, відклавши донос, написаний у січні 1851 року, вбік, і думав: що б таке міг закопати там, на далекому Мангишлаку, Тарас Григорович. Грошей у нього не було, та й якщо б були – навіщо їх у пісок закопувати? Ні, не такий він був чоловік, щоб ховати від інших свої копійки. Згадалися далекі шкільні роки й історія про «захалявну» книжку, в яку солдат Шевченко записував свої вірші, носячи її завжди з собою в чоботі. Може, її він і закопав, подалі від цікавих очей донощиків типу цього ротмістра Палєєва?

«Відшукати б її там, у пісках, – подумав я і відразу уявив собі, який би радісний шум здійнявся в Україні. – А може, і заплатили б мені за неї кілька сотень тисяч доларів або на пожиттєве держзабезпечення взяли б? Адже яка реліквія?!»

І все-таки цінність цього невідомого, закопаного в пісках Мангишлаку предмета була досить умовною, а скоріше за все лише музейною. Ну, захистили б якісь учені кілька докторських дисертацій – от і весь результат.

Підтягнувши до себе пачку списаного покійним Гершовичем паперу, я знову перегорнув її, і раптом перед моїми очима пронісся аркуш із явно топографічним рисунком. Відшукавши його, я розглянув накреслену ручкою карту, і тут же мій інтерес до неї згас,

позаяк під рисунком рукою самого Гершовича було приписано: «зрисовано з матеріалів «Шевченківської експедиції» на виставці Літ-го музею-архіву».

Я зітхнув і виглянув у вікно. Сонячний прибій уже докочувався жовтою хвилею до мого кухонного столу. Я позіхнув і потер очі, що злипалися, – бадьорість од гарячої ванни виявилася короткочасною. Тіло вимагало сну.

6

Під вечір, оговтавшись, я знову сів за кухонний стіл. Спочатку втамував голод шматком молочної ковбаси, потім узяв у руки рукопис Гершовича і вже більш свіжим поглядом пройшовся по його рядках.

І знову в ніс ударив солодкуватий запах кориці. Я підніс аркуш паперу до обличчя і понюхав його. Потім автоматично понюхав свою руку, що тримала аркуш, і зрозумів, що моя рука виділяє цей запах куди сильніше, ніж папір.

Не бажаючи подумки докопуватися до причини появи цього запаху, я знову зосередив усю свою увагу на рукописних рядках Гершовича.

Перші кілька сторінок здалися мені повторенням або переспівом тих самих думок, які висловив він олівцем на полях «Кобзаря», але потім, на сьомій сторінці, роздуми його пішли в іншу сферу.

«Національне багатство народжується всередині обраної людини, прирікаючи її на поневіряння та болючі пошуки застосування цього багатства, оскільки, будучи обраною, вона може виявитись і улюбленою своєю нацією, і шанованою нею, але такою, яку явно не розуміють або ж розуміють неправильно, що лише посилює внутрішню її скорботу, а муки, пов'язані з неможливістю застосування дарованого їй із неба багатства, можуть призвести до божевілля і до дивних і трагічних поворотів долі, здатної завести її в далекі від її Батьківщини (жінки) краю».

Далі був опис маршрутів, якими ходив по Україні Григорій Сковорода. Але вже на наступній сторінці Гершович повертався до трагічної долі Шевченка. І тут-то я відразу помітив схожість роздумів, щодо вже прочитаного мною доносу ротмістра Палєєва.

«Місце (біля колодязя), обране Т. Г. Шевченком для закопування невідомого предмета, говорить про його явне бажання або самому повернутися туди, щоб витягти заховане, або ж щоб хтось міг за його

описом це місце легко відшукати. Місце це, мабуть, іще існує, оскільки від моря воно як мінімум за два кілометри. Що стосується самого захованого в піску предмета, то, скоріше за все, це рукопис або записник – і те й інше добре і довго зберігаються в піску в умовах жаркого клімату. Можливо, в цьому записнику він висловив ті свої думки та почуття, які його сучасники сприйняти ще не могли. Так що навряд чи їх було висловлено у віршованій (більш доступній людям того часу) формі».

Прочитавши цю сторінку, я згадав нещодавнє повідомлення про те, як на аукціоні в Нью-Йорку виставляли рукопис теорії відносності Ейнштейна – за нього просили чотири мільйони доларів, а покупець давав тільки три.

«Цікаво, – подумав я, – а скільки б запропонували за невідомий рукопис Шевченка на аукціоні де-небудь у Канаді? Там же живуть найбагатші й найсентиментальніші українці, а саме один із таких і міг би зі слізьми розчулення на очах викласти кілька мільйонів нехай хоч канадських, але доларів».

Усміхнувшись грі власної уяви, що намалювала зворушливу сценку з життя канадської діаспори, я раптом замислився про те, що з радянських часів у свідомості поколінь відбувалася заміна понять «скарб» і «надбання». І хоч усі в підлітковому віці читали романи Стівенсона, але одночасно з ними читали і твори радянських класиків, у яких хлопчаки – шукачі скарбів – раптом виявляли в закопаній у землі бляшанці замість золота і діамантів чийсь партквиток і орден Вітчизняної війни. І тут же вставали по-піонерськи струнко та віддавали салют полеглим за справедливе діло. Ось, напевно, звідки ноги ростуть у роздумів того ж покійного Гершовича. Ось звідки тяга до пошуку нематеріальних цінностей, символічних скарбів, духовного надбання. А що, коли там, у пісках, лежить досі простий золотий червонець, а то і два? А що, коли сховав він їх там, щоб не відібрав їх у нього який-небудь п'яний офіцер, доведений життям на околиці імперії до свинства і втрати всякого морального вигляду? Га? І тоді всі ці письмові роздуми

Гершовича виявляться просто засобом гри в хованки з тією реальністю, в якій він жив. Такої самої гри, як гра з книжками-матрьошками, яку придумав чи то він, чи то Львович, чи то Клим.

«Гаразд, – подумав я. – Все це цікаво, але як казав мій знайомий алкоголік, сусід по старій квартирі: «Життю можна радіти, але не можна забувати здавати пляшки!» Так що помаленьку дочитаю я цього рукописа і, можливо, навіть збагачуся духовно, але треба і на молочну ковбасу заробляти...»

Сховавши рукописа назад у теку і ще разок приклавшись носом до своєї руки, що пахла корицею, я пішов одягатися. Кожна третя ніч була в якомусь сенсі бойовою – я охороняв склад фінського дитячого харчування, що належав благодійному фонду «Корсар».

7

Прийнявши зміну в охоронця Вані, студента інституту фізкультури, я всівся за старий канцелярський стіл, на якому стояв повний набір нічного сторожа: електрочайник, маленький переносний телевізор, гумовий кийок, телефон і газовий балончик. Засоби оборони й охорони, як бачите, були мінімальними і не порушували бажання до останньої краплі крові охороняти довірені матеріальні цінності. Але зарплату тут платили справно, та й місце здавалося досить безпечним – дитяче харчування, до того ж, судячи з маркування картонних ящиків, прострочене, навряд чи викликало інтерес у якихось сучасних експропріаторів.

Повз ящики і стіл пробіг ліниво товстий щур. Я провів його глузливим поглядом. Увімкнув телевізор і пішов із чайником до умивальника, що був за три кроки – починався ритуал «включення» в роботу. Після чаю та кількох фільмів зазвичай складалися під стінкою в ряд чотири стільці, і я мирно засинав до ранку, до пробуджуючого дверного стуку, після якого у відчинені двері входив голова «Корсара» Грищенко зі старим портфелем-дипломатом, який давно втратив свої дипломатичні форми. Грищенку було років п'ятдесят, і зовні він скидався на класичного бухгалтера – товстуватий, кругловидий, лисуватий. Усміхатися він, здається, не вмів, але сам вираз його обличчя – вічно спантеличений – міг викликати усмішку в кого завгодно.

Пробігши поглядом просторе напівпідвальне приміщення, заставлене картонними коробками, на яких були наклеєні сині квадратики паперу із зображенням щасливого малюка, він зазвичай мені кивав. Це означало, що я – вільний. І я йшов на три дні та дві ночі до наступного чергування.

Цієї ночі мені не судилося виспатися на робочому місці. Спочатку в самій середині якогось бойовика задзвонив телефон. Я зняв

трубку, але почув у ній лише чийсь хрипкий подих. На жарт це було не схоже і тому я терпляче запитував: «Алло!»

– Зачини двері! – пролунав незвично хрипкий голос Грищенка. – Підіпри їх чимось...

– Так вони зачинені! – сказав я, оглядаючись на важкі металеві двері, засунуті на два засуви.

Грищенко опустив трубку на важіль, навіть не попрощавшись. Я вчинив так само і продовжив дивитися в маленький чорно-білий екран, на якому щойно погані бандити продірявили на решето з автомата одного хорошого і на його білій сорочці виступили плями чорної крові.

Додивившись фільм до кінця, я згадав про недавній телефонний дзвінок і уважно оглянув склад. Вікон тут не було, так що в будь-якому разі двері були єдиним місцем, через яке могли сюди вдертися непрохані гості. Але двері ці були «складськими» ще з радянських часів, коли в країні на душу населення припадало не менш тонни товстого заліза. Щоб їх зовні зламати, довелося б підігнати танк. По стелі стелилася бляшана кишка вентиляційної системи, що зникала в стіні. Кишка була товстою, й іноді по ній бігали пацюки, використовуючи її як перехід в інші приміщення. Одного щура вистачало, щоб глухий гуркіт змусив вібрувати повітря. Картонні ящики, поставлені в кілька рядів один на один, підпирали цю кишку знизу, так що щурам нескладно було, піднявшись по картону, забиратися в отвори вентиляційної системи.

Але в цей момент на складі було тихо, і єдиний побачений сьогодні мною щур пробігся по підлозі мало не навшпиньки – нечутно і ліниво.

Я поклацав перемикачем програм і потрапив на середину якогось фільму про каратистів. Утупився в екран і вирішив, що на сьогодні мені вистачить і півтора фільмів перед сном.

Знову задзвонив телефон.

– Алло? – пролунав жіночий голос. – Віктора Івановича можна?

– Ви помилилися, – спокійно відповів я, не зводячи очей із бійки на екрані.

– Ну а кого можна? – весело запитала жінка.

– Це що, жарт?

– Ти, слухай! – різко і несподівано пролунав із трубки чоловічий голос. – Мені пофіг, як там тебе звати… Хочеш жити – відчиняй свої двері й забирайся короткими перебіжками. Зрозумів?

Інстинктивно я кинув трубку на телефон і зразу вимкнув телевізор. Виникла тиша допомогла мені зібратися з думками. Я зрозумів, що дзвінок Грищенка не був безпричинним. Щось відбувалося там, за межами складу. Але поки я був усередині – побоюватися мені не було чого.

Проте, я був наляканий. Якось навіть мені самому здалося дивним, що ось, минулої ночі мене вдарили на кладовищі лопатою по голові, та й узагалі – чим я займався? Розкопував могилу, хоч і чужими руками. І не боявся. А тут – зовсім інша реальність. І ось – я сиджу, як у фортеці, але боюся.

Я знизав плечима. Знову прислухався – було тихо.

Через хвилину знову задзвонив телефон. Я підняв трубку і тут же опустив її на місце.

Телефон знову задзвонив.

Цього разу я підніс трубку до вуха.

– Колю!.. Ти? – прохрипів Грищенко.

– Еге ж… Що відбувається?

– Ти не відчиняй нікому! Це покидьки!.. Я вранці під'їду! До побачення.

І знову короткі гудки.

Я поклав трубку на стіл. Подумав, що на цю ніч телефонних розмов мені вже вистачить.

Коли я дрімав, лежачи на виставлених у рядок стільцях, хтось застукав по дверях. Наполегливо і голосно.

Я лежав нерухомо на спині, в напруженні. Лежав і чекав тиші. Вона настала хвилин через двадцять. Але до ранку я так і не заснув.

На початку дев'ятої, відчуваючи себе розбитим після безсонної ночі та нервових потрясінь, я заварив чай і ввімкнув телевізор. Всі свої дії я робив надзвичайно обережно і тихо, прислухаючись одночасно до будь-якого звуку, що долинав із вулиці. Щоправда, небагато звуків долітало до нутрощів складу дитячого харчування. Чути було, як проїжджали повз нього машини. Потім одна з них під'їхала і затихла десь поруч – здається, за стіною розташовувався ще один склад, а ось що було на верхніх поверхах цієї будівлі – я не знав.

Я пив чай і чекав, коли настане дев'ята година – час, коли зазвичай приходив Грищенко. Незабаром дев'ята настала. По телевізору пішла реклама зубної пасти, і я його вимкнув, ніби це могло прискорити плин часу.

Але Грищенка не було. Я подивився на всякі папірці, притиснуті листом прозорого плексигласу до поверхні канцелярського столу – візитки, якась накладна. Тут же був аркуш із телефонами нічних охоронців, включаючи мене, під ним – номер самого Грищенка. Я подзвонив йому, але на іншому кінці дроту ніхто не брав трубку.

О десятій я відчув себе незатишно. Пройшовся кілька разів по складу, поглядаючи на ці картонні ящики. Задумався про нічну метушню, через яку зараз боліла голова. І чого сюди ломитися? Невже через прострочене дитяче харчування?

Я підійшов до одного неповного штабеля і зняв верхній картонний ящик на підлогу. Після деяких сумнівів розірвав клейку стрічку, якою він був запечатаний по шву верхньої кришки, і заглянув усередину. В ящику лежали бляшанки з синіми наклейками, на яких безтурботно і почасти безглуздо всміхався якийсь іноземний малюк. Я взяв одну з них у руки, струснув. Почув важкий рух угору-вниз якоїсь борошноподібної маси – бляшанка була неповною, але в цьому не було нічого особливо дивного.

Із бляшанкою в руках я повернувся до столу і знову ввімкнув у розетку електрочайник. Іще раз пробіг очима наклейку і зрозумів, що у бляшанці – дитяча молочна суміш. Захотілося випити кави з

молоком. Розчинна кава у мене була, а тепер з'явилось і сухе молоко, так що бажання моє виявилося цілком здійсненним.

Я розкрив бляшанку, насипав звідти в чашку порошку біло-жовтого кольору, потім додав ложку «Нескафе» і залив усе це окропом.

Зробив кілька ковтків і відразу на душі полегшало – і втома кудись поділась, і настрій поліпшився. Такої кави з молоком я ще жодного разу не куштував, і тут же виникла злегка злочинна думка – прихопити додому кілька бляшаночок цієї дитячої суміші. Може, для дітей вона і прострочена, але для кави виявилась якраз.

Після цієї чашки кави я знову приліг на стільцях, виставлених у рядок, не думаючи більше ні про нічну пригоду, ні про Грищенка, якого досі не було. Мене охопило відчуття польоту, і вже через кілька хвилин я мчав у незнайомому, повному різнобарв'я і химерних форм просторі, відкритому і безмежному. Повз мене проносилися метеорити, то жовті, то червоні, комети круто розверталися, залишаючи затухати позаду себе вигнуті вогняні хвости. Тіло легко підкорялося думкам – варто було тільки подумати, що треба звернути праворуч, аби уникнути зіткнення з якимось летючим предметом, як тіло вже повертало праворуч. Вперше я так чітко відчував єдність душі й тіла, та й саме тіло було невагомим і необтяжувальним, тіло було легке і легко кероване. Воно не вимагало зусиль, не вимагало роботи м'язів. Я летів і навіть не оглядався на землю, що залишилася внизу. Вона, мабуть, уже загубилася серед десятків інших дрібних небесних тіл.

8

Мій політ тривав не менше двох діб. А коли я «приземлився» й опинився в початковому положенні, лежачи на виставлених у рядок стільцях на спині, перше моє бажання було – закричати. Крім відчуття дикого голоду, все моє тіло знемагало від болю, від якоїсь задерев'янілості, що передавалася від кісток і суглобів просто в думки, в емоції. Я насилу підніс до очей руку, подивився на годинник – він показував пів на другу. І перше ж запитання, що виникло в моїй голові, було – які це «пів на другу»? Ночі чи дня? Для цього треба було встати, відчинити двері й визирнути на вулицю: якщо світло – значить, день. Найпростіше рішення, проте, виявилося важко здійсненним. Всістися на одному зі стільців мені вдалось, але це викликало такий приплив болю в попереку, що я зразу ж ліг у початкове положення. Через хвилин п'ять спробу повторив і небувалим для себе зусиллям волі втримався, незважаючи на біль, у сидячому положенні. Почав повільно рухати руками, здійснювати якісь мікровправи, напружуючи м'язи та розминаючи суглоби. На ноги встав години через півтори. Постояв, відчув легке запаморочення. Зробив свої перші кроки – до канцелярського столу. Нарешті вже сів за цей стіл, тупо дивлячись на телефон, трубка якого була знята й лежала поряд із електрочайником. Погляд на телефон розбудив у пам'яті ту безсонну ніч. Згадалась і заспокійлива чашка кави з «молоком». Погляд сам собою пішов на бляшанку «дитячої суміші».

«Так, – подумав я. – Скоріше, це засіб для польотів, ніж молочна суміш...»

Посидівши трохи, я підійшов до залізних дверей і прислухався – за ними панувала тиша. «Значить, – подумав я, – це ніч... Що ж мені тепер робити? Посидіти до ранку? Чи спробувати вислизнути звідси зараз? Так, але чому сюди ніхто не прийшов за ці дві доби? Адже у Грищенка є ключі! Хоча навіть із ключами йому б не вдалося сюди

ввійти, адже двері були засунуті зсередини на два засуви. Тільки я їх міг відчинити, але мене в певному сенсі не було. Може, він і приходив, стукав, телефонував...»

Хвилювання закрадалося в мої думки. Моя присутність на цьому складі нагадувала стан заживо похованого в склепі. Щоправда, у мене була можливість покинути цей склеп. Треба тільки мати деяку кількість удачі, щоб покинути це місце непомітно й забути про все, як про політ у космос, що не відбувся. Хоча, політ відбувся. Я його пам'ятав у найдрібніших деталях, а коли б я був художником, зміг би й намалювати деякі з метеоритів і комет, що зустрілися мені у відкритому просторі.

На стіні над умивальником висіло дзеркальце, і я підійшов до нього, щоб промити очі та подивитися на себе. Моє обличчя нагадало мені кадри хроніки з Освенцима. Можливо, це і було перебільшенням, але я ще ніколи не бачив у себе на обличчі таких величезних сіро-синіх кіл під очима і такого носа, що загострився по-покійницьки.

Вмиваючись холодною водою, я повернувся до столу. Не без огиди з'їв принесений із собою бутерброд з молочною ковбасою. Хліб уже задерев'янів, а ковбаса була така далека від свіжості, як я був у цей момент далекий від ситості.

Увімкнув електрочайник і знову подивився на бляшанку розчинної кави, а потім – автоматично – на «дитячу суміш».

«Ні, – подумав я. – З кавою почекаємо, а то ще один такий політ, і я помру від фізичного виснаження».

Я заварив собі чаю. Подивився на годинник – за п'ять хвилин четверта. Тиша. Навіть щури нічим не видають своєї присутності.

Покінчивши з чаєм, я поклав у свою сумку три бляшанки «молочної суміші». Навіщо я їх брав із собою? Напевно, хотілося ще коли-небудь «злітати в космос». Потім підійшов до дверей, знову прислухався і, нічого не почувши, акуратно відсунув важкі залізні засуви. Витримавши після цього паузу, я прочинив двері, й у щілину,

що виникла, ввірвалося свіже нічне повітря – приємно прохолодне, як джин-тонік із льодом.

– Ну, пішов! – підбадьорив я себе і, розкривши двері ширше, вибрався в отвір. Потім так само тихо причинив двері і, діставши ключ, провернув його в замковій щілині. Важкий ригельний замок неголосно скреготнув. Я сховав ключ до кишені брюк і, пригнувшись, навшпиньках пішов під стіною будинку. Коли я вже майже дійшов до рогу, мені в спину вдарило світло раптово ввімкнених автомобільних фар. Я сіпнувся що було сили вперед, кинув себе за ріг і помчав, уже не оглядаючись у темряві на всі боки. Чув, як завівся мотор, і навіть здалося мені, що в якийсь момент звук його мене досягає, але коли я нарешті зупинився, захеканий, навколо було тихо.

«Утік!» – зрадів я, але всміхнутися не вийшло.

Я не просто втік, а й сумку з трьома бляшанками «молочної суміші» прихопив. Не випустив її з руки, незважаючи на пережитий жах реальної або напівреальної погоні.

9

І знову, повернувшись до своєї нової квартири в досвітній імлі, я почав день із прання одягу та прийняття ванни.

Поступово відмокнувши та остаточно опанувавши себе і ще сильніше відчуваючи колючий глибинний голод, я навіть не одягнувся, вийшовши з ванної кімнати. Тільки обтерся рушником і відразу – на кухню. Знайшов у холодильнику хвостик молочної ковбаси, бляшанку шпротів і охолоджений шматок чорного хліба. У міру того як мій шлунок наповнювався їжею, я починав відчувати холод. У квартирі не було холодно, але, мабуть, організм заново пристосовувався до земної атмосфери й температури після двох діб «космічних польотів». Перед чаєм я накинув на себе халат.

У халаті й чай здавався солодшим. Відчуття комфорту якось оживляло мене, і я вже поглядав на підвіконня, де в сіро-зеленій теці лежав рукопис Гершовича. Не знаю, якось по-іншому я дивився на нього тепер, після своїх несподіваних пригод. Але інтерес мій до ідей і думок цього покійного аматора-філософа не згас. Скоріше навпаки.

Я погортав рукопис, але вчитуватися в дрібний почерк не було сил. А тут іще згадав, що в коридорі лежить моя чорна сумка з трьома бляшанками «молочної суміші». Сходив туди, переклав бляшанки в кухонну тумбочку – все-таки, хоч що б там усередині було, але воно дуже їстівне!

І ліг спати, дослухавшись кличу тіла, втомленого від польотів.

10

Настав наступний день, свіжий і сонячний. І прокинувся я, на свою радість, рано – близько сьомої. Зварив каву.

«Ну от, – думав я, – робота моя позаду. І нецікаво мені, що там усе ж таки сталося. Життя дорожче».

Взяв естетським жестом маленьку чашечку з кавою і підніс до рота. Потримав її у висячому положенні, щоб відчути аромат арабіки, але в ніс ударив стійкий запах кориці, повернувши мене в стан спантеличеності. Знову запах моєї руки перебивав запах кави.

Я похитав головою. Ковтнув кави – все-таки смак у неї був справжній і путящий.

«Треба жити!» – подумав я. (Оптимістичні думки зазвичай до безглуздя банальні.)

Учителем історії я вже ніколи не буду. Невдячна це справа! Треба знову шукати роботу охоронця. Здоров'я є – вісім років плавання і три роки фехтування. На роботодавців це якесь враження справляє. Знайти б знову ніч через дві. Щоб залишався час займатися розв'язанням філософських загадок. Життя має давати втіху – кожному за потребами.

А за вікном світило весняне сонце і долітали лункі обривки мегафонних фраз – на Софіївській площі знову йшов якийсь мітинг.

Захотілось прогулятися. Вийшовши з дому, я пройшов повз мітингувальників, над головами яких майоріли червоно-чорні прапори УНА-УНСО. На борту вантажівки з мегафоном у руці до чогось закликав чоловік із довгими сивими вусами, що звисали трохи нижче підборіддя. Я не хотів прислухатися – скороминущі рухи людських мас не дуже мене цікавили. Політика – це лише будівельний матеріал новітньої історії, щось на зразок цементу. Варто тільки встряти в неї – і все! Затопчуть, потім викопають – і станеш експонатом у якомусь глухому історичному музеї.

Я пройшов між вантажівкою і натовпом мітингувальників, увагу яких було повністю віддано оратору. На ходу зауважив кілька роздратованих поглядів у свій бік. Напевно тому, що я проходив повз них, не бажаючи приєднатися до їх великого стояння. Але при всій моїй симпатії до кожного стражденного – я цінував будь-яку цілеспрямованість у людях, аби не вішалися самі й не вбивали інших, – співчуттям моє ставлення до таких людей і обмежувалося. Запропонувати їм більше, ніж співчуття, було б уже небезпечно для мене. Я любив себе та свою свободу і в стосунках з жінками пристрасті віддавав перевагу над любов'ю – пристрасть сильніша, не піддається ніяким правилам і зникає так само раптово, як і з'являється.

Ще довго мені в спину кричав мегафонний оратор, але, дійшовши до Оперного, я вже і забув про нього. Спустився вниз на Хрещатик. Прогулявся. Зайшов у кафе. Додав собі в кров кофеїну.

Посидівши хвилин п'ятнадцять за столиком кафе, продовжив свою безцільну прогулянку. Ноги самі вивели мене до університетського скверика. День був явно не «клубний».

Тільки на одній лаві двоє людей похилого віку без глядачів грали в шашки.

Зупинившись над ними, я раптом помітив, що позаду мене, метрів за п'ять, теж зупинилася дивна пара – чорновусий худолиций хлопець і така ж худолица чорнява жінка. Хлопець курив люльку. На мить наші погляди зустрілись, і я побачив у недобро примружених його очах напруженість і ворожість.

«Може, здалося?» – подумав я, не розуміючи, чим міг зіпсувати їм настрій.

Знову повернувся до гравців у шашки і тупо витріщився на дошку, забувши про цю дивну пару. Коли я озирнувся хвилин через п'ять – їх уже не було.

Незабаром я вирушив додому – прогулянка надала мені свіжості й підняла настрій.

Я йшов по Володимирській, а назустріч мені рухались учасники щойно завершеного мітингу. Я немов урізався в льодохід, але їх було не дуже багато, так що я, дбайливо лавіруючи, легко уникав непотрібних зіткнень.

Вже підійшовши до свого парадного, я знову помітив краєчком ока щось підозріле. Оглянувся і побачив на протилежному боці вулиці знову ту ж чорняву парочку. Вони, мабуть, дивилися на мене, але коли я оглянувся – різко відвернулися.

Спантеличений, я зайшов у парадне.

Удома присів у крісло і замислився. Поступово до мене прийшло заспокоєння. Скоріше за все, це був випадковий збіг – зі мною так трапляється: ходиш по місту і три-чотири рази стикаєшся віч-на-віч із однією й тією ж людиною, яка легко запам'ятовується. Тут уже й вона, певно, тебе за когось вважає, та й сам ти починаєш гадати: з чого це вона за тобою стежить? Головне – вони не були схожі ні на бандитів, ні на наркоділків, так що ніякого відношення до того, що сталося на складі «дитячого харчування» вони мати не могли.

11

Уночі мене розбудив телефонний дзвінок.

– Чуєш, козел? – увірвався в мою сонну голову неприємний чоловічий голос із хрипотою. – Тебе просили вийти, але ніхто не просив зачиняти за собою двері! Ти нам тепер заборгував десять штук за зайві клопоти. Рівно через тиждень уночі до тебе підійдуть за зеленими. Якщо не збереш – твої проблеми. Квартиру заберемо.

– Хто це? – інстинктивно вирвалось у мене.

– Ти що не зрозумів? – обурився голос. – Якщо я щас скажу, хто це, з тебе буде не десять, а двадцять штук, лох поганий!

Короткі гудки вже долинали з трубки, а я все ще тримав її біля вуха. Сон пройшов, і на його місце просочувалося відчуття тужливої та брудної реальності.

«І чого я дійсно ці двері зачинив? Може, і втікати б не довелося, якби замок не клацнув...»

Туга опановувала мене. Ніч було зіпсовано, і хотілося вірити, що тільки ніч. Хоча ці десять штук, які з мене хтось хотів зняти за зачинені складські двері, не були схожі на жарт.

Я підвівся, повештався по кімнаті, освітленій тільки тьмяним нічним свіченням неба, що пробивалося крізь вікно і робило темряву доступною оку. Знову ніч виявилася марним часом доби – тепер уже мені не заснути.

Я взяв книжку-матрьошку і пішов на кухню. Зварив кави і сів за стіл. Витягнув із Толстого «Кобзар» і, все ще мружачись, звикаючи до кухонної лампочки без абажура, що вільно, як повішеник, хилиталася на дроті під стелею, розкрив цю книжку, яка принесла в моє життя щось несподівано світле і загадкове, що відволікає мене від тьмяної щоденної реальності.

Напевно, читати рукопис Гершовича було б цікавіше, але я боявся концентрації його думки. А тут, на полях «Кобзаря», кожен написаний дрібним почерком коментар мав вигляд окремої

картинки, красиво оформленої, взятої в рамку, так що можна було цю картинку і розглядати й обмірковувати, не відчуваючи при цьому втоми думки.

«Чоловік усе життя бореться зі своїм нібито природним призначенням «бути сильним», він витрачає іноді все життя на свідоме вироблення цієї якості, підсвідомо ж завжди перебуваючи в пошуку захисту, якого може дати і дає йому тільки жінка. Всякий вияв природної чоловічої якості він присвячує пошуку цього захисту. У політиці цей природний процес використовується якраз для ін'єктування патріотизму, адже всякий монумент, споруджуваний батьківщині, зображує жінку, і часто у войовничій позі. Жінку – захисницю слабких, тобто чоловіків».

Гіркота кави осіла на язиці, й мені захотілося затримати цей смак до ранку – він і бадьорив, і відвертав увагу від запаху кориці, який, здавалося, вже витав по всій квартирі, куди б я не заходив.

Я знову перегорнув кілька сторінок.

«Любов до себе і до свого життя чоловік легко переносить на любов до жінки, намагаючись зробити її складовою частиною свого життя».

Ця думка здалася мені трохи банальною. Але, розуміючи, що всі ці записи робилися не для друку, я не звинувачував покійного мислителя в зайвому милуванні власними роздумами і втраті якості. Адже це відкриття він зробив для себе, і хоч для мене в ньому не було нічого нового, але тільки тому, що інтуїтивно я це і так розумів.

Я сидів, гортав «Кобзар» і читав коментарі Гершовича. Читав уже неуважно, не запам'ятовуючи і не оцінюючи його думки. Перечікував ніч. Поки завіса темряви за вікном не почала розсмоктуватися світанком, який наближався.

12

Уранці, згадавши про нічний телефонний дзвінок, я занепокоївся всерйоз. Денне світло мовби внесло реальність у погрози того, хто телефонував. Десять тисяч доларів – сума настільки велика, що не тільки віддати її, але і заробити було для мене чимось фантастичним. Але від загрози забрати замість грошей квартиру кинуло в холод. Мало того, що я продав двокімнатну на околиці, щоб купити однокімнатну в центрі, так тепер хтось збирається зробити мене бездомним! Я розумів, що дійсно поламав усі плани невідомим гостям, які рвалися на склад «дитячого харчування». Але на те я і був найнятий охоронцем… Хоча їм, звичайно, на це наплювати. Я навіть не знаю – пробралися вони туди врешті-решт чи ні.

Ні, твердо вирішив я, ні кроку назад. Грошей таких у мене немає, а квартири не віддам! Лежать у загашнику п'ятсот доларів – треба терміново ставити броньовані двері. Навряд чи вони будуть розрізати їх автогеном. А якщо і почнуть – я встигну міліцію викликати… Надія на міліцію викликала у мене посмішку. Але треба ж хоч від когось чекати захисту. Міліція могла захистити реальніше, ніж нова конституція, але вона не могла захищати мене двадцять чотири години на добу.

Об одинадцятій годині я вже зателефонував до фірми з виготовлення та встановлення броньованих дверей. До мене приїхав представник, зняв розміри, запропонував вибір замків. Тут же ми підписали віддрукований на комп'ютері договір, і залишалося мені жити незахищеним тільки два дні. Та й двері виявилися дешевшими, ніж я думав, – усього триста баксів.

Поставивши підпис на договорі, я відчув себе впевненіше. Помітив і свіжосвітне сонце за вікном, і горобине цвіріньканння почув. Життя тривало, і треба було його продовжувати, беручи від нього максимум і віддаючи мінімум, аби того, що залишалося, вистачило надовше.

13

Минуло два дні, і квартира моя перетворилася на фортецю. Коли важкі броньовані двері було встановлено і я попрощався з двома майстрами, мене блискавкою вразило почуття свободи. Захищеність моєї квартири на деякий час передалась мені. І пішов я, захищений, прогулятися по вулиці.

Було близько другої. Сонце висіло над Софійським собором так, ніби збиралося падати. На місці укладання під асфальт невинуватого патріарха Володимира було порожньо, і я неспішно пройшов повз його небажану могилу, повз таємничий штаб охорони держкордону, з дверей якого час від часу з'являвся лисий чоловічок-боровичок із стільниковим телефоном у руці і саме з вулиці перед штабом вів свої, мабуть, секретні телефонні переговори. Але зараз і його не було. Тільки рідкісні, не організовані ні в мітинг, ні в ходу перехожі траплялися мені на шляху.

Я йшов і думав про це невиправдане відчуття свободи, яке дарували мені нові залізні двері. Несподівано поруч зупинилася «дев'ятка». Опустилося затемнене скло дверцят, і я побачив чоловіка років сорока п'яти в синій футболці.

– Чуєш, як до Бессарабки проїхати? – запитав він.

Я пояснив і потім провів машину поглядом. Номери у цієї «дев'ятки» були одеські.

Коли машина зникла з поля зору, зникло і моє почуття свободи та захищеності. І зникло, треба сказати, не дарма. Я почав із обережністю кидати косяки на всі боки і тут же накосив поглядом уже знайому чорняву парочку, яка зустрілася мені нещодавно разів три за день. Вусатий чолов'яга дивився на мене, а його подружка розглядала журнали за склом газетного кіоску.

«Знову випадковий збіг? – подумав я. – Чи вони живуть десь неподалік?»

Обійшовши навколо Золотих воріт, я повернувся додому.

Того ж вечора пролунав телефонний дзвінок.

– Як іде збір зелених? – запитав мене знайомий голос.

– Ніяк, – відповів я.

– Дивись, козел, ми тобі лічильник вмикати не будемо – не ті часи. Я тебе попередив: не буде десяти штук – переселимо тебе на дошку з назвою «Знайти людину». Зрозумів?

Відповіді на своє «зрозумів» мовець не очікував і відразу ж поклав трубку.

Настрій мій став безрадісним.

Ну яка користь із цих дверей, якщо я можу почуватися в безпеці, тільки зачинившись зсередини?

«Ні, – подумав я, – треба кудись ушитися на час. Квартиру зачинити й ушитися. Все одно рано чи пізно вони про мене забудуть».

І хоча сьогодення не надихало на туризм, я всерйоз задумався про те, щоб на час покинути улюблене місто. Треба було їхати, й їхати терміново. І якось само собою визначився напрям – на казахський берег Каспійського моря, на півострів Мангишлак, де колись стояло Новопетровське укріплення.

Збір речей відволік мене від неприємних відчуттів, що насунули після телефонного дзвінка.

Я засунув у свій китайський рюкзак рукопис Гершовича, три бляшанки з «дитячою молочною сумішшю», кілька бляшанок знайдених у кухонній шафі консервів. Зверху все це заклав одягом.

Потім сів на кухні з чашкою чаю. За вікном було вже темно, і ця темрява заспокоювала мене. Світ спить, думав я. Може, і вороги мої невідомі сплять? Саме час вислизнути з дому й розчинитись у цій темряві.

Так я і зробив. І світанок вже зустрічав у потязі Київ— Астрахань, у напівпорожньому вагоні з пом'ятим червонопиким провідником, який марно намагався розпалити вугілля в маленькій топці титана.

14

Близько полудня потяг зупинився на кордоні. Спочатку по вагону пройшли нудні українські митники. Один із них кинув на мене погляд і запитав з надією в голосі: «Що-небудь вивозимо?»

Я похитав головою.

– Ану покажи багаж, – зажадав він.

Я підняв свою полицю і показав йому худий рюкзак. По обличчю митника було видно, що він хотів сплюнути, але стримався.

Потім йшла російська митниця. Вони підійшли вдвох.

– Што ввозім? – запитав один.

– Сєбя, – пожартував я.

Другий митник примружився, повів носом.

– Ти што, коріцу на продажу вєзьош? – запитав він.

– Нєт.

Вони не повірили, і довелося мені їм теж показати свій рюкзак. Тут уже вони повелися з гідністю і лізти всередину рюкзака не захотіли.

Потяг знову засопів, застукав по рейках. За вікном проносилися ті самі пейзажі, тільки тепер російські. Нарешті вода в титані закипіла, і провідник приніс мені склянку чаю з «залізничним», практично нерозчинним цукром.

За цим чаєм, утупившись у безглуздий рух завіконного пейзажу, я подумав, що залишив позаду себе в Києві двоє зачинених металевих дверей і одну розкриту могилу. Не більше і не менше.

15

Солонуватий морський запах перебивав навіть звичний запах вокзалу. Над Астраханню світило сонце-альбінос, біле, немов розпечене до білого. Але спеки не відчувалося – можливо, через вітерець, що віяв із моря.

Я якось загальмовано відійшов від вокзалу в невідомому напрямку, просто роззираючись на всі боки й оглядаючись у незнайомому місті. Людей навколо майже не було, а ті, що все-таки потрапляли на очі, більше були схожі на бомжів або послідовників учителя Іванова: якийсь босий товстун у спортивних штанях, випнувши нескромний живіт як доказ нормального минулого, йшов мені назустріч. І пройшов повз.

Я звернув увагу на зайву кількість російських прапорів, розвішаних на будинках. Приємний звук прапора, що майорів під вітерцем, постійно супроводжував мене, вселяючи незрозумілу самовдоволену гордість, хоча мені самому було очевидно, що я тут чужинець, іноземець, випадковий мандрівник із дивною метою.

«Ах так! – раптово підказала думка. – Сьогодні ж субота! Хоча просто вихідного дня начебто замало для патріотичного прикрашання міста?!»

Розмірковуючи так, я йшов по якійсь вулиці. Потім, просто з цікавості, прочитав, що йшов я по вулиці Тольятті.

Десь над головою гучно відчинилося вікно – я машинально підвів голову і побачив, як жінка похилого віку провела по вулиці сонним поглядом, немов мітлою. Провела і знову сховалася, залишивши вікно відчиненим.

Місто прокидалося. Попереду показався транспарантик, що висів над пустельною дорогою.

Генеральный спонсор Дня города —

Акционерное общество «Кулибин»

Ну от, зрозумів я, на свято потрапив. Може, і мені з їхнього свята щось перепаде?

Але місто ще спочивало, хоча на моєму годиннику стрілки зустрілись і показали за десять хвилин десяту.

Хвилин через п'ятнадцять я побачив живу людську чергу, що впадала у відчинені двері булочної. Коли я підійшов до черги, по обличчях її членів пробігла стурбованість, і майже відразу я зрозумів її причину – з надр магазину гучний жіночий голос повідомив, що булок більше немає. На моїх очах сконцентрована крива лінія черги розпалась, і людиатоми помчали в двох протилежних напрямках. А ще хвилини через три, озирнувшись, я вже не побачив ні решток черзі, ні відчинених дверей булочної – позаду лежала пустельна мертва вулиця.

– Ну гаразд, – сказав я собі голодному, – в свята зазвичай розгортають святкову торгівлю, тож що-небудь я таки з'їм перед тим, як знайду пором або корабель.

Через півгодини я якимись невідомими шляхами знову повернувся до вокзалу, хоча начебто і не звертав ніде – видно, місто було кругле, як земна кулька. Тепер біля вокзалу було жвавіше – може, ще якісь поїзди під'їхали, а може, люди просто вже почали прокидатися. Від вокзалу я цього разу пішов іншою, не менш широкою вулицею. І вже через десяток кроків побачив, що йде мені назустріч астраханець із небаченим бутербродом у руках. Це була поздовжньо розрізана булка, щедро намазана чорною ікрою. Він її тримав обома руками і на ходу з помітним задоволенням жував свій супербутерброд.

Те, що Астрахань – місто рибне, я і так знав, а тому сприйняв побачену картину як патріотичний випендрас. Але коли хвилин через десять я зустрів іще кількох громадян із такими ж бутербродами – серед них одну стареньку в лахмітті і з медаллю «За

победу над Германией» на грудях, – вже задумався глибше. Тепер це було схоже вже не на простий випендрас, а на якусь благодійну акцію. Щоправда, від цього висновку я не став більш ситим, навіть якась заздрість до знедолених виникла – бач, згадали ж про них та ікрою нагодували на День міста!

Продовжуючи своє напівбезцільне ходіння, я помітив, що практично в усіх городян, що зустрічалися мені на шляху, в руках були схожі величезні бутерброди, щедро намазані ікрою. Не всі з перехожих із бутербродами нагадували своїм зовнішнім виглядом знедолених. Були серед них люди і цілком респектабельні.

Все прояснилося дуже скоро. Я вийшов на площу, де російські прапори майоріли навіть над комерційними кіосками. І тут я побачив невеликі черги біля цих кіосків. У руках усі громадяни, що стояли тут, тримали плескаті бутербродні заготовки – поздовжньо розрізані булочні батони. Зупинившись і поспостерігавши, я зрозумів механізм святкування Дня міста. Громадяни просували у віконця кіосків свої довгі булки, а назад їх отримували вже вкритими ікрою. І при цьому ніяких документів у громадян не вимагали, з чого я зробив висновок, що знайди я зараз булку – я отримаю такий же халявний обід астраханського аристократа. Залишалося знайти булку. Спортивним кроком обійшовши навколишні вулиці, я зрозумів, що з булками я запізнився – всі булочні були зачинені, а бабуся, що проходила повз двері однієї з них, мені співчутливо повідомила, що хліб у місті закінчився ще вчора.

Зневірившись, я підійшов до кіоску, у якого на моїх очах розсмокталася черга.

– У вас булкі нє найдьотся? – запитав я.

– Ти что! – посміхнувся молодий хлопець-продавець.

– А чорново хлєба? Єсть очень хочеться, – признався я, тиснучи на жалість. – Я только с поєзда...

Хлопець зітхнув, не забираючи з обличчя посмішки.

– Дай-ка руку, – сказав він.

Я, не зовсім розуміючи що і навіщо, простягнув йому в віконце руку, думаючи, що покладе він мені в долоню який-небудь дармовий «снікерс». Але хлопець нахилився на кілька секунд, а потім я відчув, як по моїй долоні розповзається щось липке.

– Хоть так поєшь! – сказав він мені.

Я витягнув руку з віконця – мою долоню було намазано сантиметровим шаром чорної ікри.

Подякувавши своєму «годувальнику», я відійшов од кіоску, ще не зовсім розуміючи, як я буду це їсти.

– Подході єщо! – крикнув мені в спину хлопець.

Я йшов по вулиці, тримаючи у висячому положенні свою намазану ікрою долоню. Час від часу підносив її до рота і злизував язиком приємні солоненькі ікринки. Відчуття свята міста стало настільки явним, ніби свято це перенеслося всередину мене. Я вже не заздрив тим, хто заздалегідь запасся булками – мені теж було непогано. У випадкового зустрічного я запитав, як пройти до порту. Він зробив рукою жест сіяча, і я зрозумів, що порт тут величезний, і пішов слідом за напрямком його жесту, полизуючи свій односторонній бутерброд.

До вечора, злизавши з долоні всю ікру та обійшовши кілька величезних портових пристаней і не знайшовши жодного пасажирського теплохода, не знімаючи рюкзака, у знемозі я присів у парку біля пам'ятника Кірову. Було ще світло. Я розумів, що варто глибше поспілкуватися з місцевим населенням – і я знайду те, що мені треба. Але так не хотілося ні з ким спілкуватись – у мене вже був життєвий досвід випадкових зустрічей із випадковими наслідками. Був би це звичайний день, я б купив у газетному кіоску карту міста й усе б сам знайшов. Але всі кіоски, крім тих, у яких громадян намазували ікрою, були зачинені. І я сидів, відпочиваючи на зеленій парковій лаві, важкій, із чавунними литими боковинами. Сидів у цілковитій самотності й навіть громадян, які прогулювалися навколо, не бачив.

Відпочивши з півгодини, я вийшов із парку-скверу і знову опинився на міській вулиці. Озирнувся на всі боки і побачив відчинене кафе. Над входом висіла широка дерев'яна дошка, багато разів перефарбована. Підійшовши ближче, я зрозумів, що перефарбовувалася вона через часту зміну назв. Зараз кафе називалося «Моряк». Усередині світили неяскраві лампи, пофарбовані в червоний і жовтий кольори. Без усяких абажурів вони стирчали із пригвинчених до низької стелі патронів. На прилавку стояла батарея пляшок горілки – «Фронтовая», «Пугачёв», «Слезинка», «Каспийская волна»... Вибір назв тут точно був присутній, але горілки мені не хотілося.

– Чево? – прокуреним голосом запитала мене жінка за прилавком.

– Віно єсть?

– Портвєйн по тище за стакан.

Я взяв склянку рожевого портвейну, розлучившись із м'ятою російською тисячею. Присів за нестійкий пластмасовий столик. Притулив до стінки свій рюкзак. Сьорбнув зі склянки. Смаку не відчув, але відчув тепло, що побігло вниз по втомленому тілу.

У кафе забігла якась бабуся.

– Нюрка, одолжі трі тищі! – крикнула вона.

Буфетниця дала бабусі гроші, й та так само швидко вибігла.

Потихеньку попиваючи портвейн, я добрався до половини склянки і відчув, що п'янію. Треба було чимось закушувати, але алкогольна лінь уже розповзлася по тілу. Я машинально підніс до рота долоню з-під чорної ікри і лизнув її язиком. Смак ікри немовби в'ївся в шкіру, і я продовжував із задоволенням злизувати невидимі ікринки з долоні, запиваючи їх портвейном. Поки не заснув там же, сидячи, схиливши голову на хиткий стіл і цим зробивши його більш стійким.

Розбудив мене страх, що проник у протверезілу, але ще сонну свідомість. Я підвів голову від столу – в кафе було темно, хоча з єдиного заґратованого віконця пробивалося всередину стійке ранкове світло. В голові був присутній винний тягар, але він не дуже

заважав думати. Я озирнувся, підійшов до дверей – вони були зачинені знадвору. Природно, що в кафе я був сам. На похмурому прилавку так само стояли горілчані пляшки. Я знайшов вимикач біля вхідних дверей. Увімкнув світло. За стійкою бару побачив електрочайник і бляшанку розчинної кави. Заглянув у підсобку, знайшов там умивальник і умив обличчя. Зробивши собі кави, налив у неї кілька крапель «Фронтовой» горілки і знову сів за свій столик. Тепер у голові прояснилося, та й свіжість якось потроху почала повертатися в моє тіло. Щоправда, хотілось їсти, але коли п'єш каву – думки про їжу відходять убік. Мій годинник показував пів на дев'яту.

О дев'ятій скреготнув замок вхідних дверей, і в кафе хлюпнув потік сонячного світла.

– А, проснулся! – пролунав прокурений, але доброзичливий голос господині. – Чо ет тєбя так от одново стакана вирубіло-то?

Я знизав плечима.

– А я смотрю, – вела далі вона, вже зайшовши за прилавок і натягуючи білу блузку на сіру футболку, – взял-то только одін стакан і прішол вродє трєзвим, а развєзло. Да єщо с рюкзаком. Ну, думаю, єслі витащу єво на уліцу і к стєнкє прісломю – просньотся – ні рюкзака, ні одєжди нє будєт... Взяла тєбя, ґолубчіка кієвсково, і здєсь оставіла...

– А откуда ви знаєтє, што я із Кієва? – здивувався я. Вона відчинила ключиком якийсь ящик під прилавком і опустила на прилавок мій паспорт.

– Што ж ти думаєш, я буду ково-то бєз провєркі в свойом хозяйствє оставлять? На!

Я підвівся, взяв свій паспорт і тут же машинально помацав кишеню, де разом із паспортом лежав гаманець.

– Да ти што, ґолуба? – вона посміхнулася. – Нічево я там у тєбя больше нє іскала. А каби і іскала, то ґдє-нібудь поніже, да у п'янєнькіх-то етово і нє найдьош... А ти хозяйствєнний... Коля... Єщо кофє хочеш? Ілі похмєліться?

– Я би позавтракал… – осмілівши від її ж фамільярності, мовив я.

– Щас, яічніцу будєш?

Хвилин через п'ятнадцять я вже жадібно їв яєчню, а вона сиділа поруч за столом, придавивши його своїми гострими ліктями, і дивилася на мене уважно, як мати або слідчий. Її доброта спровокувала мене на відвертість, і я розповів їй, що хочу дістатися Мангишлаку. Щоправда, не говорив навіщо. Просто, сказав, хочеться доторкнутися до пісків, по яких ходив Шевченко.

– Во врємєна! – зітхнула вона. – Раньше то по Ленінскім мєстам, то по Брєжнєвским, а тєпєрь у каждой рєспублікі свой ідол.

– Ну почему ідол? – не погодився я. – Нормальний человєк бил, в Пітєрє с друз'ямі гусєй воровал і жаріл…

– Ну да! – здивувалася вона. – Как Паніковскій!..

Погодувавши мене, вона обслужила «транзитного» відвідувача, що забіг випити свої ранкові сто грамів і тут же помчав далі.

– До Манґишлака прямім тєбє отсюдова нє добраться, – сказала вона, повернувшись до мого столика. – Єслі хошь, я разузнаю, как лучше.

– Пожалуйста! – попросив я.

– Ладно. Поработай тут пока за прілавком, – діловито сказала вона. – Вся водка по тище сто ґрамм, віно – тища за стакан. А я через часік вєрнусь… Да, паспорт дай!

Я простягнув їй свій паспорт.

– І єщо, – додала вона. – У тєбя чем платіть єсть?

– Нємноґо єсть…

Залишившись сам у кафе, я став за прилавок і поглядав звідти у відчинені вхідні двері, що відкривали мені яскравий, весь в сонячному світлі поставлений у висоту прямокутник вулиці, який зрідка перетинався перехожими.

Зайшов чолов'яга років п'ятдесяти, в тільняшці й неголений.

– А Нюрка ґдє? – запитав він.

– Черєз час будєт.

Він кивнув і пішов, нічого не випивши.

Потім зайшли дві серйозні й зі смаком одягнені жінки, теж літні. Взяли по сто грамів горілки. Тут же, не сідаючи, випили і пішли.

Нарешті повернулася Нюра. Я до цього часу так освоївся в кафе, що, здавалося, зміг би в ньому прижитись і влаштуватися без труднощів. Тільки хотілося мені цього? Ні, мені хотілося на Мангишлак, хоча що там мене чекає – невідомо. Але, може, тому так і хотілося туди дістатися? Та й узагалі, чи чекає мене там хоч щось? Не виникни ця дурна ситуація зі складом дитячого харчування, нікуди б я зараз не поїхав. Просто був пункт А, з якого треба було тікати в пункт Б. Гарненька задачка! Справді, ніщо так не кличе в подорож, як небезпека для життя.

– Ну што, ґолуба, черєз пару днєй рибзавод пойдьот по каналу на Каспій. Хошь, можеш с німі, я доґоворюсь.

– А куда он пливьот?

– Рибзавод же ет, а нє корабль. Он будєт на Каспіі стоять, потом то лі в Ґур'єв, то лі куда єщо на отґрузку консєрв пойдьот...

– А как же я до Манґишлака?

– Там разбєрьошся, к нєму многґо судєн подходят... У мєня там подружка, Дашка, работаєт. Она тєбє поможет...

Цією випадковою зустріччю я залишився задоволений. Навіть прокурений голос Нюри звучав для моїх вух приємно і дбайливо. До відходу рибзаводу я залишався в її кафе, допомагаючи їй і підмінюючи іноді. І ночував там же, віддаючи їй на ніч паспорт і залишаючись зачиненим знадвору. А через три дні відвела мене Нюра вранці в порт і передала з рук до рук своєї подруги Даші – круглолицьої жінці років тридцяти п'яти, схожої здалеку на яскраво вдягнену бляшанку згущеного молока.

16

Незграбна прямокутна багатоповерхівка плавучого рибзаводу відійшла від причалу в полудень. Я стояв на палубі третього поверху, і здавалося мені, що не рибзавод відплив од причалу, а саме місто відштовхнулося від нас і попливло куди подалі. Сонце цього дня було особливо шкідливим – висіло воно начебто невисоко, а пекло щосили. Залізо плавучого вайла було таке розпечене – хоч яєчню смаж. Духоту, що оточила рибзавод, міг розігнати тільки волзький вітерець, але повітря було нерухомим. Рибзавод не плив, а ледь помітно повз по гладенькій воді, так поволі повз, що навіть волзька поверхня не реагувала, залишаючись тривожно нерухомою.

– Ей, котік! Чево стоіш, пошлі в каюту! – гукнула мене Даша.

Я повернувся в каюту, яку до цього і роздивитися не встиг, лише рюкзак закинув і вийшов. Каюта була на дві особи, маленька, з квадратним віконцем, завішеним шматком салатної матерії. У кутку біля залізних овальних дверей був умивальник, під ним – відро для сміття. Під віконцем стояв столик із будильником і важкою попільничкою з литого скла. З боків каюти, як у купе поїзда, розташовувалися дві вузькі койки, акуратно застелені, з подушками, які стояли по-наполеонівськи одним кутом угору.

– Вон та твоя, – вказала мені Даша на праву койку. – Будєш дньом здєсь сідєть, а вєчєром, коґда народ п'яний, – ґуляй сєбє по палубам, только нє заблудісь!

– А плить долґо? – запитав я.

– Смотря куда, – розважливо відповіла Даша. – Тєбє ж до етово, до Комсомольца надо?

– До каково комсомольца?

– Ну, залів Комсомолєц.

– А зачем он мнє?

– Нюра сказала, што ти на Манґишлак хочеш? Так ето самая бліжняя точка, послє Ґур'єва ми туда пойдьом, а потом уже в друґую

сторону, до Мумри...

Я замислився. Затока Комсомолець? І назва якась не казахська, та ще й невідомо, як мені звідти потім вибратися? Що там є? Порт? Місто? Рибальське село?

– Даш, а там што, пріставать завод будєт? – запитав я.

– А чево єму там пріставать? Нєт, рибу прімєм от тралєров, покрутімся дєнь-два і дальше.

– А как же я сойду?

– Доґоворімся с какім-нібудь судном, – упевнено пообіцяла Даша. – Ладно, сіді тут, єслі захочеш – водка в тумбочкє под століком, вода в кранє. Там же в тумбє консєрви, єслі проґолодаєшся. А мнє на лєтучку надо.

Плавно відчинились і зачинились важкі овальні двері. Я залишився сам. Присів на свою койку. Потягнувся до віконця і, відсунувши саморобну салатну фіранку, виглянув на волю. Перед віконцем, метрів за два, було видно пофарбований сірим бортик, за яким пропливав невидимий берег. Тільки смужка блакитного, пропеченого сонцем неба – ось і весь вигляд із вікна на знамениту волзьку природу.

Я приліг на койку і прислухався до тиші. Тиша виявилася досить гучною – якісь глибинні дзижчання та шуми, здавалося, звідусіль проникали в каюту. Але відсутність різких звуків робило ці шуми мирними, природними, як шум природи. Все це було хорошим фоном для роздумів.

Мені згадалося місто Астрахань, яке щойно відчалило. Згадалось із вдячністю. Я підніс праву руку до носа, понюхав долоню і всміхнувся сталому запаху чорної ікри. Потім автоматично підставив під ніс другу долоню, і тут уже міцний запах кориці переміг солоний запах ікри. Це мене не засмутило, навпаки – я немов отримав іще один доказ різноманітності життя та його запахів. І згадав Київ, Пущанське кладовище, теку з рукописом, витягнуту з могили. Далі згадувати Київ не захотілось, і я знову понюхав долоню правої руки. Мене потішило, як запах міг перемикати спогади та думки. Я

всміхнувся недавньому минулому ледачою, трохи сонною усмішкою. І задрімав.

17

Увечері, повернувшись із роботи, Даша відпустила мене «погуляти». Щоб дійсно не заблукати – був у мене такий острах – я гуляв по своєму поверху. Вийшов на палубу і хвилин за двадцять не поспішаючи, зупиняючись і роззираючись, обійшов по периметру все громаддя плавучого рибзаводу. Обабіч нього рухалися назад, у бік Астрахані, далекі, але помітні, вбого обсипані зеленню береги. Почервоніле сонце зависло праворуч і видно було, як відступає воно під потужною повітряною хвилею вечірньої прохолоди. В повітрі пахло рікою, вітерець куйовдив волосся. Вечірня свіжа вологість бадьорила. І бадьорила, очевидно, не тільки мене. Усередині рибзаводу вирувало життя. З його надр по довгих залізних коридорах через завішені вікна кають просочувалися на палубу голоси, сміх, крики. І в міру того як сонце, опускаючись під вагою вечора, ставало ясно-червоним і слабшало, все голосніше лунали з надр рибзаводу ці голоси та шуми, і вже не виникало ні найменшого сумніву, що ось-ось вони вирвуться на палубу, вихлюпнуться за борт і де-небудь далеко, на одному з берегів який-небудь рибалка, сидячи біля багаття, обернеться на далеке плавуче чудовисько, що світиться десятками квадратиків вікон і розливається по вечірній Волзі безліччю голосів.

Стемніло швидше, ніж я очікував. Якось раптово мене обступила темрява, і цю темряву тут же підкреслив квадрат жовтого світла, що випав із вікна чиєїсь кають. Я ще стояв, звикаючи до темряви. А поруч уже хтось зупинився – дві фігури, два вогники сигарет. Ці сигаретні світлячки то завмирали, то описували дугу – чітку й багаторазово повторювану – від бортика палуби до рота і назад.

Я прислухався, чекаючи зрозуміти з голосів, хто це був. Але вони мовчали. Мовчали хвилин п’ять. Раптом один вогник сигарети падаючою зіркою полетів за борт, і жіночий приглушений голос сказав: «Так етому козлу і надо!» Другий голос, жіночий також, але

дзвінкіший, мовив: «Ага!» – і обидві фігури почали віддалятися від мене, залишивши позаду на поручні бортика згасаючий вогник. Я підійшов до нього і пальцем зіпхнув тліючий бичок за борт. Подивився їм услід. Скреготнув залізний овал дверей, що виходили на палубу із загального коридору.

Я вирішив іще постояти. Номер каюти я пам'ятав і, перебуваючи на своєму поверсі, заблукати вже не боявся.

Хвилин через двадцять повернувся в каюту. Даша сиділа в ситцевому халаті на своїй койці. На столику стояла почата пляшка горілки, два гранчаки та велика чашка з холодною водою.

– Наґулялся? – запитала вона.

– Да.

– Вип'єш?

– Чуть-чуть...

Вона налила в склянки грамів по п'ятдесят.

– Паскудний дєнь сєводня, – поскаржилася вона, простягаючи мені склянку.

Я взяв склянку, сів на свою койку в узголів'ї, поближче до столика. Подивився на Дашу – хоч що б вона одягала, все одно дивовижна округленість її тіла наче випирала з цього одягу. Округленість ця була як би поздовжньою, тільки великі підійняті груди порушували відчуття всебічної гладкобокості.

– Ти чево впялілся? – з посмішкою запитала Даша. – Красівой баби нє відєл? Пєй уже!

Поцокались і випили. Даша схопила чашку з водою, запила. Потім простягла її мені. Я теж відсьорбнув.

– Єсть хочеш? – запитала Даша.

Я кивнув.

Вона нахилилася, клацнула дверцятами тумбочки під столом і витягла звідти бляшанку рибних консервів.

– Ет наші, – не без гордості сказала вона. – В маслє.

Вона вміло розкраяла бляшанку коротким саморобним ножем, яким зазвичай працюють шевці. Дістала з тумбочки дві виделки і

передала одну мені.

Їли ми голосно і з задоволенням. Спустошили бляшанку за кілька хвилин. Потім вона запитала:

– Єщо?

Я кивнув, і історія повторилася. Після другої бляшанки на душі настало умиротворення. Ми випили ще грамів по п'ятдесят.

– Паскудний дєнь сєводня бил… – поволі мовила вона, опустивши на стіл чашку з водою. – Сначала конвєєр нє запускался, потом замиканіє в автоклавном цеху, потом етот козьол Мазай… інженєр по охранє труда… с утра п'яний і всєх подряд щупаєт… Нєт, штоб по-человєческі – вєчєрком, на палубє, а то прямо в цеху! І чево ти щупаєш, єслі он у тєбя вісіт, как покойнік? А? Чево щупать? Тьфу!

Я слухав Дашу, і хоч горілка трохи розслабила мене, але її слова змусили трохи напружитися, немов я опинився перед левицею, готовою до стрибка. Одначе хвилини через три я зрозумів, що мої побоювання марні. Даша переключилася з Мазая на укладку каспійського оселедця в бочки і тепер із азартом говорила про смак слабкозасоленої риби.

– Я тєбя туда ночью отвєду, когда всє п'яниє. Возьмьом із заґашніка і прямо у бочкі, ето – как в раю! нікоґда нє забудєш! Ти єщо вип'єш?

Я кивнув. Вона розлила горілку по склянках.

– Больше сєводня нє будєм, – сказала Даша, ховаючи порожню пляшку під стіл. – Економіка должна бить економной. Тєрпєть нє моґу ходіть, как тут прінято, по каютам под утро і випрашівать по сто ґрамм… Свойо должно бить своім!

Ми випили. Вона знову запила з чашки, потім відійшла до умивальника, набрала ще холодної води й повернулася до столика.

– Ти нє думай, я – нє п'ющая, ето так, для закалкі і борьби со врємєнєм… Дєлать-то тут нєчево. Пливьош, работаєш, пйош. А как домой прієдєм ілі ґдє стоім – тут уже можно і культурно пожіть. Кніжку купіть, в кіно… Ти вот сам кніжкі чітаєш?

– Да.

– Хорошеє ето дєло – кніжкі чітать… – Даша кивнула і замовкла, замислившись.

– Только одново етово мало, – хвилини через дві додала вона, виринувши зі своїх роздумів і втупившись мені у вічі.

Очі в неї були карі.

У віконце каюти хтось постукав.

– Чево? – крикнула Даша.

– К тєбє можно? – запитав хриплуватий жіночий голос. – Поґоворіть…

– Нєт, нєльзя, Катька. Завтра в цеху наговорімся!

За вікном пролунали не по-жіночому важкі кроки, що віддалялися.

– Поґоворіть єй захотєлось! – невдоволено хитнула підборіддям у бік вікна Даша. – Как Ваську у мєня отбіла – так ґоворіть нє хотєлось, а как он єйо на хрєн послал, так сразу «к тєбє можно?». Ти єслі спать хочеш, нє стєсняйся мєня, можеш раздєваться і ложіться. Я сєйчас тоже, мінут черєз пять… Вийду, папіроску спєрва курну…

Вона підвелася з койки.

Залишившись сам, я швидко зняв джинси та футболку і заліз під легку ковдру. «Цікаво, – подумав я, – а що б робив Шевченко, якби опинився в моїй ситуації? Як би він поставився до цієї Даші? Поширилася б його жаліслива любов до жінок і на неї, сильну і по-материнськи грубувато-добру? Адже і в ній є щось від «батьківщини», не важливо – від якої. Дійсно, немов само собою порівняння напрошується – жінка-країна. Самодостатня, рішуча, незалежна…»

За віконцем пройшов, неголосно матюкаючись, якийсь чоловік. Коли його лункі кроки затихли, думки мої побігли вже в іншому напрямку. Я думав про майбутнє, про найближче майбутнє, назустріч якому я прямував. «Було б добре, – подумав я, – коли б мені, російській людині, вдалося знайти ці записи Кобзаря. Чим не вклад у розвиток дружби між двома братніми народами?!.» З цими думками я і заснув.

18

Весь наступний день ми пливли по Волго-Каспійському каналу, який я спершу вважав за Волгу. Але Даша мене просвітила.

– Поґоді, котік, вийдєм в Каспій – так спокойно нє будєт, – сказала вона вранці, виглянувши у вікно, за яким коли що і здавалося спокійним, то тільки синє небо, адже більше нічого видно не було.

Потім вона пішла в свій цех і повернулася тільки до шостої вечора. А я то сидів у задумі, то дрімав. Загалом, набирався сил. Увечері бродив по периметру свого поверху, розглядав мешканців рибзаводу, що проходили повз мене в компаніях і поодинці. Люди як люди, тільки очі червоні й у деяких – горять. Я розумів, що життя і робота в одному і тому ж місці обтяжені психологічними відхиленнями. Пам'ятаю навіть, як щось нам у школі пояснювали про труднощі одиночних і парних космічних польотів – у тому сенсі, що хотіти стати космонавтом і бути ним у реальності – це дві сумні протилежності. Але, мабуть, порівнювати труднощі життя на плавучому рибзаводі з труднощами космонавтів просто гріх. Тут було безліч людей, різностатевих, різного віку. І в міру свого розвитку та уяви вони знаходили собі відповідне дозвілля. Та й той факт, що на мені вони навіть погляду не затримували, показував, що ні від самотності, ні від недостачі нових облич вони не страждали.

Я приліг грудьми на бортик і дивився на сіруватий берег, що пропливав далеко. Припухле червонувате сонце висіло на краю неба по інший бік корабля, і тому тут особливо відчувалося наближення вечора. Внизу сріблилася вода. Було спокійно і в повітрі, й на душі. І люди, відгупавши взуттям по лункому залізу палуби, розійшлися по місцях, де мали намір чи то випити, чи просто поговорити.

Набравшись від вологого вечірнього повітря свіжості, я повернувся в каюту. Ми знову їли консерви, пили потихеньку горілку,

запиваючи водою. І Даша знову ненав'язливо розповідала про трудові будні.

– Завтра запускаєм холодільний конвєєр і консєрвную лінію, – говорила вона твердим голосом. – В холодільнікє риби дня на четирє работи, как раз, пока начньом прійом свєжей – холодільнік опустошім. Тонн дєсять консєрв закатаєм... Жаль, што в холодільнікє одні сєльдєвиє... Єслі і попадьотся какая бєлужка – кто ейо замєтіт, тот і стащіт. А я нє на конвєєрі, я на ОТК буду в етот раз... Слушай, а чево ти на Манґишлак? Ти, часом, нє маковий ґонец?

– Нєт, – я хитнув головою. – Я хочу посмотрєть форт Шевченко... по єво мєстах побродіть...

– А он у вас што? – запитала Даша.

– Да так, поет, борєц за національную ідєю...

– Вродє Жіріновсково?

– Нєт, он бил тіхій, спокойний. Стіхі пісал про женщін... такіє, с жалостью...

– Чо, єму женщін, што лі, жалко било?

– Било, – підтвердив я.

– Інтєрєсно, – щиро мовила Даша. Замислилась. – Я вообще-то стіхі нє чітаю. Про Анжеліку чітала нєсколько кніг і «Мать» Ґорьково. Ґорькій мнє больше понравілся, но «Анжеліка» – увлєкатєльнєй. Нє помню, кто єйо напісал... А стіхі я і в дєтствє нє любіла. Только коґда Робєрт Рождєственскій по тєлєвізору чітал – слушала. Но ето ж только по восьмим мартам он чітал...

Вона позіхнула, прикривши рот долонею.

– Што-то спать хочется, – поволі мовила втомленим голосом.

Потім, не звертаючи на мене ніякої уваги, зняла з себе ситцевий у збляклих квіточках халат і залишилася в трусах-шортах бежевого кольору та в ситцевому ліфчику, теж у квіточку. Забралася під ковдру.

– Свєт виключі! – попросила вона. – І водку допєй, єслі можеш. Нєхорошо сльози оставлять...

У пляшці дійсно залишалося на денці, і я вилив залишки горілки у свою склянку. Потім вимкнув світло і зі склянкою в руці пройшов внутрішнім коридором на палубний периметр. Обперся об бортик і подивився на воду, що мінилася чи то патиною, чи то старим потемнілим сріблом.

На небі горіли великі зірки. Три штуки. Висіли вони невисоко, а над ними мерехтів інший зоряний дріб'язок, незліченний, як нічна мошкара, що збилася навколо одного-єдиного дорожнього ліхтаря.

За моєю спиною горіло віконце чиєїсь каюти, за яким ішла гучна весела розмова. Дзвеніли склянки, згадувалися випадки з минулого – звичайні, що відбуваються з кожним по багато разів у житті. Але тут, під веселощі та горілку, вони слухались уважно і шанобливо, і навіть я постояв, завмерши, хвилин п'ятнадцять. Слухав і всміхався. Якийсь сільський вечір виходив. У руках – склянка із залишками горілки. На небі – зірки, за спиною – віконце, за віконцем – розмови.

Я допив горілку і, повернувшись у каюту, ліг і поступово заснув під неголосне, але наполегливе похропування Даші.

19

Наступного вечора рибзавод випливав у Каспій. Ранні зірки ненав'язливо і неяскраво поблискували на ще світлому небі. По периметру палуби прогулювалися трудящі плавучого гіганта. Я стояв біля бортика і дивився на воду – Даша сказала, що як тільки увійдемо в Каспій, вода позеленіє.

Повз мене з реготом пройшла компанія жінок, і в повітрі біля мене затримався запах свіжої риби. Але буквально через півхвилини свіжий солонуватий вітерець зігнав його.

Рибзавод погойдувався на невисоких хвилях, і це було для мене новим відчуттям. Раніше мені важко було б уявити, що хвилям виявиться під силу розгойдати це громаддя, але тепер я вже розумів, що Каспійське море може все: і освіжити, і нагодувати, і втопити...

– Ей, котік, нє простудішся? – пролунав за моєю спиною голос Даші.

– Так вєдь нє холодно, – не оглядаючись, відповів я.

– Тут такіє вєтєркі на Каспії – враз просквозят, – зі знанням справи сказала Даша. – Пойдьом лучше в каюту.

Вранці я прокинувся з важкою головою. Рибзавод усе ще погойдувався – видно, це і було причиною мого неспокійного сну і важкого пробудження. Даша вже була в цеху. На столику стояла бляшанка «Каспийской сельди», той самий куценький ножик і огірок.

«Дбайлива», – подумав я, дивлячись на залишений мені сніданок.

Попоїв, потім умився. Виглянув за фіранку назовні – небо полискувало свинцем. Схоже, що погода мінялася до гіршого.

Скільки мені ще пливти з ними?

Не те щоб подорож ця була неприємною, але просто її одноманітність починала мене втомлювати: одні й ті ж консерви, одне і те ж море. Тільки небо дозволяло собі міняти колір, а так усе те саме.

Десь у коридорі пролунав неясний, але дивовижно гучний механічний голос. Я підскочив до дверей, відчинив їх і прислухався.

«Фєльдшеру срочно прібить в трєтій цех!» – знову повторив механічний голос гучного зв'язку.

Цей голос іще разів зо три викликав фельдшера в третій цех, а потім знову стало тихо.

Несподівано, хвилин через двадцять у каюту прийшла Даша. Вона була одягнена в колись білий робочий комбінезон, на голові – зелена косинка. Обличчя червоне і в очах – вогники.

– Короткій дєнь! – з посмішкою сказала вона, стягуючи косинку і розсипаючи по плечах каштанове волосся. – Конвєєр остановілі...

– А чево? – запитав я.

– ЧП. Дєвчонкі п'яново Мазая в уґлу зажалі і ґоловку єму отрєзалі. Пока одні дєржалі, Машка ету ґоловку в дозатор бросіла, так што она с рибой в какую-то консерву попала... Там такой хай поднялся! – Даша розсміялася. – А он бєґаєт, конвєєр остановіл, начал банкі откривать – іскать срєді сєльді свой кончік...

– Ну і как, нашол?

– Ґдє там! Пятсот банок с лінії вишло – всє не откроєш, да і єслі б нашол, он што, єво обратно стал би прішівать? А?

Я знизав плечима.

– Сєйчас врачі всьо моґут прішіть, кромє ґолови, – сказав я.

– А ґдє у нас тут врачі? У нас тут одін фєльдшер – Коля, он раньше ветерінаром бил, а потом на людєй пєрєучілся. Он прішол, обліл Мазаю обрєзок зєльонкой і бінтом замотал – вот і всьо прішіваніє! Вот кто-то консєрву купіт! Ха! Подумаєт, што ето пєчєнь трєскі попала!!!

Веселощів Даші я поділити не зміг. Якось навіть сумно стало.

«Інша річ могили ночами розкопувати?» – єхидно зреагувала на мій настрій моя ж думка. «Ну, могили – це щось зовсім інше, – заперечив я їй. – У могилі коли хто лежить, так тільки мертвий, якому все одно – розкопають його могилу чи ні. Може, йому навіть

приємно буде – бачиш, мовляв, і після смерті у когось до нього справа...»

Даша, не соромлячись моєї присутності, переодяглась у рожевий сарафан, вмила обличчя і руки. Потім, усе ще з посмішкою на круглому обличчі, всілася на свою койку.

– Ночью шторм будєт, так што сєводня піть нєльзя, – сказала вона. – Кушать хочеш?

Я замислився. А вона тим часом нахилилася під стіл і витягла звідти дві бляшанки «Каспийской сельди».

Щось у мене на обличчі скривилося, видно, коли я побачив ці бляшанки, і Даша, хихикнувши, сказала:

– Нє бойся! Ето старая партія, сюда дєвчонкі нічево нє бросалі...

Ми пообідали, але задоволення від їжі я не відчув.

– Пойду курну, – Даша підвелась і, прихопивши з собою дві порожні консервні бляшанки, вийшла з каюти.

Заштормило години о восьмій. Заштормило раптово і сильно. Даша вже лежала на койці, а я стояв біля борту, міцно схопившись за нього руками. Дивився на чорні асфальтові хвилі, що здіймалися на кілька метрів. Ці хвилі не били в борт, як я спочатку чекав, а намагалися виштовхнути плавучий рибзавод із води. Спочатку вони це робили м'яко і легко, але вже через короткий час, набравши силу, заходилися піднімати і кидати його, як іграшковий кораблик, і я, злякавшись і ледве не впавши за борт, відступив, зачинивши за собою важкі залізні двері з бічними затискачами. Повернувся в каюту.

Даша, здавалося, спала, хоча звичайного її хропіння чутно не було. У всякому разі ніяких звуків вона не видавала, лежала обличчям до стіни. Каюта хиталась, і я хитався разом із нею, утримуючи рівновагу. Швидко роздягнувся, ліг під ковдру, але майже зразу штормовий удар скинув мене на підлогу. Я схопився за залізну ніжку столика. Підвівся і знову ліг на койку. Але хвилин через десять черговий удар знову скинув мене на підлогу.

– Іді сюда, котік! – м'яко пролунав голос Даші. – Ти больно льогкій, с такім вєсом сам на койкє нє удєржішся!

Ось тоді я і зрозумів причину огрядності й округлості більшості жінок, які працювали на рибзаводі. Я зі своєю ковдрою перебрався на Дашину койку, і хоч було там тісно, виявилося, що «цей бік кають найменш небезпечний при артобстрілі». Та й Даша обняла мене своєю важкою рукою, ласкаво утримуючи моє легке тіло і захищаючи цим від грізного каспійського шторму.

Прокинувся я, весь просочений теплом Даші і запахом риби, який чомусь виділяли її пахви. Даша солодко спала, і мені не хотілось її будити. Тому я лежав нерухомо. А щоб звільнити себе від запаху риби – підсунув під ніс долоню лівої руки. Тепер, в оточенні запаху кориці, ніщо мене не дратувало.

20

Шторм заспокоївся до полудня наступного дня. Його змінив по-військовому одноманітний рух безкінечних невисоких хвиль. Хвилі ці були слабкими і навіть своєю масовістю не могли змусити рибзавод захитатися. Він упевнено плив у своїх виробничих справах назустріч подальшим трудовим успіхам, які, мабуть, приємно виокремлювалися на тлі конвеєрної монотонності його життя. Його подвійний рух досі вражав мене. Саме поняття плавучого або мандрівного заводу, незважаючи на свою очевидність, було для мене чимось фантастичним. І навіть моя особиста присутність на його борту ще не доводила мені остаточно реальність того, що відбувається, і навколишнього. Хоча, начебто, що тут дивного? Пливе корабель-завод, капітан вибирає його курс, а директор заводу стежить за виробництвом, і так вони вдвох годують країну рибними консервами. Ні, все одно звучить нереально...

Я дістав із тумби під столом бляшанку «Каспийской сельди», розкрив і, уважно оглянувши вміст і не знайшовши в ньому нічого стороннього, пообідав.

Даша була в цеху. Я досі не знав, де її цех – вище чи нижче цієї палуби? Ну та й не так це було важливо. Я-то там не працював.

Після обіду постояв біля борту, вдивляючись у нервову лінію стику моря і неба. Раз у раз на маревній, гойдливій лінії каспійського горизонту виникали цятки кораблів. І море через це здавалося мені маленьким і тісним. Я не боявся цього моря – в ньому, мабуть, важко було б загубитися... Хоча хто його знає, краще не пробувати...

Через кілька днів Даша повідомила, що наступної ночі буде шхуна, яка мене підкине до Мангишлаку. Я дуже зрадів цій новині й почав із нетерпінням чекати пересадки.

Нічна пересадка на рибальську шхуну запам'яталася мені перш за все дивними металевими звуками. Шхуна підійшла впритул до борту, і на неї з нижнього периметра скидали мішки з чимось залізним.

Спочатку мені здалося, що в мішках – консерви, але коли почали дійсно скидати консерви, до того ж не в мішках, а в перетягнутих шпагатом картонних коробках, я відразу зрозумів неправильність своєї здогадки.

А нічне завантаження тим часом тривало. Я стояв біля кремезного Вані, якому Даша доручила посадити мене на шхуну. Він уважно стежив за тим, що відбувалося, час від часу перекрикуючись із двома рибалками, що знаходились на шхуні. Нарешті він крикнув: «Всьо! Долґов нєт. Єщо етово парнішку возьмьотє до бєрєґа!» І при цьому він двинув мене рукою по плечу, від чого я сіпнувся. Чоловік унизу кивнув. Ваня кинув мій синьо-жовтий рюкзак униз, на шхуну. Рюкзак лунко гуркнув на палубу – Даша на прощання щедро насипала туди рибних консервів, і тепер він важив, мабуть, кілограмів п'ятнадцять—двадцять.

– Давай, приґай! – Ваня подивився на мене.

До шхуни було метрів три. Вона трохи гойдалася на хвилях. Мені зробилося страшнувато.

– Давай-давай, нє дрєйфь! – квапив Ваня.

Я переліз через борт і знову завмер, зависнувши над палубою шхуни.

– Давай, словят оні тєбя!

Я стрибнув, і дійсно, двоє рибалок спіймали мене, пом'якшивши моє приземлення.

– Марат, заводі! – сказав один із них другому.

Вони якось швидко зникли на цій невеликій шхуні, залишивши мене самого серед мішків, ящиків і повалених під правим бортом сіток із великими білими поплавками.

Шхуна здригнулась і почала відходити від височенного борту плавучого рибзаводу. Тут унизу, поруч із водою, було прохолодно. Я присів на мішок і тут же схопився – напоровся задом на щось гостре. Помацав руками й обімлів: у мішках поза всяким сумнівом була зброя – чи то гвинтівки, чи то автомати...

«Ось тобі й маєш! – подумав я, перебираючись і влаштовуючись на ящику з консервами. – Хороша шхуна, з уловом...»

– Ей, братан, сюда іді! – покликала мене фігура, що виглянула з боку стернової кабіни.

Я взяв свій рюкзак і пішов. Зупинився біля кабіни. Тут же був вхід у каюту, що розташовувалася під палубою.

– Стєпан, – простягнув мені руку чоловік, який покликав мене. – А там, за рульом, Марат...

– Коля, – відрекомендувався я.

– Випіть хочеш? – запитав Степан.

– Спасібо, нєт.

– Ну, захочеш – скажі. Ми-то самі нє пйом, но для ґостєй всєґда імєється... Ти, Коля, случайно нє маковий ґонєц?

Удруге я почув схоже запитання.

– Нєт, – сказав я, не знаючи, але здогадуючись, що може означати це словосполучення.

– Жаль, – поволі мовив Степан. – А то б тєбє работкі подбросілі... Да ладно, іді полєжі... Ми тєбя утрєчком висадім... Тєбє ж всьо равно ґдє? Лішь би от жілья подальше? Да?

Я кивнув.

Мене раптом стало хилити в сон: ця дрібна хвиля заколисувала. Я спустився в каюту і приліг на ближню койку. Тут же попливла перед очима якась кольорова пляма. Потім настала цілковита темрява – це я вже спав, чуючи працьовите бурчання дизелька, що сховався десь тут же, під підлогою каюти.

Крізь неміцний сон посеред ночі чулися мені якісь розмови, брязкіт заліза. Потім був удар, і я машинально втиснувся в ліжко, виставивши праву руку вбік. Але потім настало затишшя, і знову заколисуюче забурчав дизельок.

Вранці мене розбудили. Я вийшов на палубу, і перше, що кинулося мені у вічі – це відсутність брезентових мішків, у яких містилася зброя. Картонні ящики з консервами акуратно стояли, складені під лівим бортом.

– Вон твой бєрєґ! – сказав мені Степан.

Я подивився на пустельний, з відногами брудно-жовтий берег. Нічого привабливого в ньому не було. Раптове відчуття чи то розпачу, чи то розгубленості раптом скувало мене. Я мовчав і дивився вперед. Під ногами погойдувалася палуба, а жовтий безликий берег погойдувався метрів за сто від нас.

– Щас Марат подруліт, тут глубоко, можем совсєм блізко подойті. У тєбя вода єсть?

– Вода? – перепитав я, повертаючись зі свого заціпеніння.

– Пітьєвая.

– Нєт.

– Ну ти дайош… – Степан здивовано похитав головою. – Ладно, дадім тєбє балон.

Балоном він називав п'ятилітрову пластикову каністру. Він витягнув її з каюти і поставив поряд із моїм рюкзаком.

– Ето ж пустиня, – сказав він трохи роздратовано. – Тут тєбє ні крана, ні півной!

Я кивнув, даючи йому зрозуміти, що сам усвідомлюю свій ідіотизм. Треба сказати, що я дійсно в цей момент гостро відчув цей ідіотизм, завдяки якому опинився чорт-зна де і збирався через хвилин двадцять опинитися ще далі від доріг і від людей. На губах виникла нервова сухість. Я машинально взяв п'ятилітровий балон, відкрутив кришку і ковтнув води.

Стало якось не по собі. Але берег невблаганно наближався. Залишалося до нього вже метрів сорок чи тридцять. Кам'яне плато, підмите біля підніжжя хвилями і ними ж зализане, здіймалося метрів на два. Через нерівні проміжки верхня лінія плато порушувалась, і там уже хвиля облизувала каміння, що обсипалося вниз, а по ньому, як по сходах, можна було забратися вгору.

У якийсь момент шхуну труснуло, і Степан, зігнувши шию в бік кабіни, крикнув:

– Марат, стопорі!

До берега залишалося метрів три.

– Давай твої вєщічкі сбросім, штоб нє намоклі, – сказав Степан, підходячи до рюкзака.

Розгойдавши вдвох рюкзак, ми викинули його на берег, потім поряд із ним упала і каністра з водою.

– Приґай! – сказав мені Степан, киваючи головою в бік берега. – Скоро солнце пріжаріт – за пять мінут висохнєш!

Я попрощався з ним і з Маратом, подякував їм та, відштовхнувшись ногами від борту, шубовснув у джинсах і футболці в каламутну каспійську воду.

– Ей, – гукнув мене Степан, коли я в обважнілому від води одязі вибрався на вузький бережок, що впирався в неглибокий вимитий хвилями грот. – Єслі што пєрєвезті надо – ми всєґда можем! Разищі! Шхуна «Старый товарищ».

Знову неголосно загарчав дизельок, і шхуна повільно попливла вліво, поступово збільшуючи відстань між собою і берегом. Я провів її поглядом, прочитав назву на борту. Помахав рукою, хоча на мене вже не дивилися.

У міру того, як «Старый товарищ» віддалявся, я все гостріше й гостріше відчував свою самотність. І ось уже коли і слід «товарища» розчинився в метушливих хвилях Каспію, до мене прийшов несподіваний спокій, почуття близьке до приреченості. Я перетягнув свої речі нагору, на це дивне кам'яне підвищення, як виявилось, укрите теплим піском. Озирнувся на всі боки. Присів на пісок поряд із рюкзаком і каністрою. Наді мною світило сонце, і вітерець, який ніс у собі запах Каспію, сушив моє волосся. Йти нікуди не хотілося. Не було в мене ні компаса, ні взагалі якихось знань про пустелю. Зате була вода і рибні консерви, але одне не замінювало іншого. Треба було налаштовувати себе на прийняття рішення, але я розумів, що ніяка логіка мені не підкаже – в якому напрямку йти. Треба було запитати у Марата або Степана, але у мене просто не вистачило на це розуму.

«Гаразд, поки що піду вздовж берега, – вирішив я. – Може, куди вийду?! Але спочатку треба висохнути...»

Я ліг на теплий пісок, повернувся на бік. Усе одно було якось неприємно в мокрому одязі. Я встав, роздягнувся догола – лише годинник на руці залишив – і, розклавши одяг на піску, приліг поряд і відчув себе господарем величезного нудистського пляжу.

21

Прокинувся від спеки. У перегрітій сонцем голові повільно бродили немов оплавлені думки. Це було схоже на тепловий удар. Я дотягнувся до футболки і накинув її на голову.

Одяг мій повністю висох. Я струснув джинси, і пісок легко з них обсипався. Але уявити собі, що в таку спеку я надягаю джинси, було важко. Подивився на сонце – воно висіло майже по центру неба.

Глянув на годинник і побачив під склом воду, під якою обидві стрілки застигли на дев'ятій ранку – часу моєї висадки на цей берег.

«Ну от, – подумав, – наближаюся до умов Робінзона...» Поступово моя голова, вкрита футболкою, охолола, і думки знову набули прочитувальної форми і розміреного ритму. Я зібрав увесь одяг у рюкзак, надів тільки спортивні труси на випадок непередбаченої зустрічі. Хоча кого я міг тут збентежити – навіть уявити важко. Рішуче озирнувся і, закинувши важкий рюкзак на спину, а в праву руку взявши каністру з теплою водою, пішов майже по краю кам'яного плато, що утримувало пісок від сповзання в Каспій. Пішов слідом за шхуною «Старый товарищ», яка давно вже перепливла горизонт.

Лінія берега, що повторювала край кам'яного плато, була порізаною і нерівною. Я швидко зрозумів, що іноді має сенс зрізати кути, якими плато вклинюється в води Каспію. Заощадивши сили на цих кутах, я пройшов не менше кілометра перш, ніж відчув біль у плечах і втому ступнів, які не звикли до руху по гарячому ворушкому піску.

Зупинятися на привал під палючим сонцем було справою нерозумною, і я, знайшовши черговий провал плато до моря, спустився на мокрий берег і сів у печері, видовбаній хвилями. Тут від раптового холоду по шкірі побігли мурашки. Перепад температур був неймовірний. Пахло вогкістю, морем. Сонцю цей шматочок берега був недоступний.

Я зняв рюкзак. Зітхнув, подивившись на червоні смуги від його лямок на плечах.

Захотілось їсти, і я дістав бляшанку «Каспийской сєльди». Розкривши її ножем, цим же ножем поколупався в шматочках риби і, не знайшовши нічого зайвого, пальцями перекинув шматочки риби в рот і запив її ж власним соком «с добавлением масла», як було написано на бляшанці. Запив їжу теплою водою з каністри – на язику залишився пластмасовий присмак. Щоб якось охолодити каністру, опустив її у воду біля берега, між двох каменів, які відвалилися колись від краю плато.

Поступово тіло моє звикло до прохолоди, гусяча шкіра пройшла, і бадьорість мало-помалу почала повертатися.

Я сидів на холодному камені. Дивився на море, на косі лінії хвиль, які спокійно і монотонно шліфували берег.

«Життя прекрасне...» – думалося мені, хоча думалось якось сумно і з іронією. Сам я іронізував над собою чи думка ця була якимось внутрішнім міражем, заподіяним спекою, – не знаю. Хоча якщо міраж виникає всередині, у формі думки, та ще й першого дня перебування в пустелі – це вже зовсім сумно.

Але мені не було сумно. Мені було спокійно і не хотілося ні рухатися, ні йти з цього затишного прохолодного куточка. Мені нічого не хотілося. Хіба що просто сидіти й дивитися на море, яскраве, блискуче на сонці, від якого я так добре сховався.

Не знаю, скільки часу я просидів біля моря, відпочиваючи і насолоджуючись відсутністю спеки. Годинник мій – хоч скільки я його тряс – іти не хотів. Вода з нього чи то вилилася, чи то випарувалася, залишивши із внутрішнього боку скла запітнілість, крізь яку ледве помітні були дві застиглі стрілки.

Щось мені підказало, що і на сонці вже не так жарко. Лінія горизонту начебто наблизилась і затремтіла сильніше. Певно, вечоріло.

Я витягнув із води каністру, надів рюкзак і знову вибрався на пісок. І дійсно – сонце вже опускалося. Пісочний горизонт потроху

червонів. І саме повітря було вже не настільки сухим і гарячо-колючим.

Я продовжив свій шлях, і тепер мені йшлося набагато легше, ніж недавньою спекою. Це відкриття змусило мене згадати книжку, в якій мандрівники теж ішли через пустелю і йшли вони тільки вечорами та ночами.

«Що ж, – подумав я, – вперед і з піснею».

22

Заснув я пізно вночі, в темряві, над якою горіли, висвітлюючи одна одну, зірки. Пісок, дещо охоловши, зберіг у собі сонячне тепло. Повітря, мов ковдра, яку неможливо зняти, теж зігрівало мене. Я накрив голову футболкою.

Прокинувся від того, що відчув біля обличчя якесь чужорідне ворушіння. Злякано зірвав футболку і побачив маленького скорпіона. Різко відсунувся, мружачись од ранкового сонця. Скорпіон ліниво покрутився на місці й не поспішаючи зарився в пісок.

Це ранкове знайомство з місцевим тваринним світом підбадьорило мене краще холодної води, але вмитися теж не завадило. Я пішов до моря. Знайшов провальчик, спустився на берег і хлюпнув у обличчя кілька пригорщей прохолодного брудно-зеленого Каспію.

Поки було не дуже жарко, я вирішив, пам'ятаючи вчорашнє відкриття, використовувати цей час на дорогу, а коли вже пригріє сильніше – засісти в якомусь гроті на березі в очікуванні вечора.

Не поснідавши, я закинув рюкзак на плечі – він мені здався навіть важчим, аніж учора. Взяв у руку каністру і вже зібрався було йти, як раптом звернув увагу на якісь сліди на піску. Важко було зрозуміти природу цих слідів, адже пісок не зберігав чітких ліній і обрисів. Але сліди ці пройшлися навколо місця моєї ночівлі. Я подивився на сліди, які сам залишав на піску – те ж саме. Пройшовся вздовж своїх слідів до моря і побачив, що паралельно їм метрів за два—три такий же ланцюжок слідів опускався на берег по сусідній ущелині.

Спантеличений, я прислухався до навколишньої тиші, але було тихо, кришталево тихо.

Знизавши плечима, але все ще думаючи про ці сліди, я вирушив у дорогу.

Сонце піднімалось і вже починало обпікати мене, проникаючи навіть крізь накинуту на голову футболку. Вдалося мені пройти кілька кілометрів, не більше. Розуміючи, що ризикувати, граючись із сонцем пустелі, не варто, я спустився до моря і присів на прибережний камінь. Знову різкий спуск у тінь викликав рух холоду по шкірі, але цей холод пробігся по тілу приємною освіжаючою хвилею.

Я поснідав, випив води з каністри. Скупався в морі – чомусь учора мені це не спало на думку, а сьогодні, похлюпавшись у прохолодній воді, я дістав масу задоволення. І висох за якісь кілька хвилин, піднявшись на плато. А висохши, знову спустився до каменя. Сидів на ньому, стежачи за горизонтом і чекаючи вечора.

Далекий тремтячий горизонт схиляв до роздумів, і стан мій був у цей момент таким, що я спокійно сприймав усе, що зі мною відбувалось, і вже не злився ні на себе, що забрався в безживні місця з дивною авантюрною метою, ні на небіжчика Гершовича, якого я потривожив, а він мені ж підказав напрямок цієї подорожі. Втім, не через нього я вирушив сюди. Скоріше погроза невідомих мені бандитів, плани яких я порушив, підштовхнула мене в дорогу. Підштовхнула різко, навіть не залишивши часу на підготовку.

І зробилося мені раптом на хвилинку сумно. Подумав я, що у бандитів пам'ять хороша. Повернусь я до Києва – якщо повернуся, – вони знову з'являться. А у мене і за квартиру не сплачено, і за телефонні розмови...

Я втупився завороженим поглядом у тремтячу лінію горизонту. Побачив якийсь далекий кораблик, що кілька хвилин плив прямо по цій лінії, а потім зник, вирушивши далі, за обрій. Коли полуденна спека спала і вже, здавалося, більше тепла піднімається від піску вгору, ніж іде вниз від сонця, я знову піднявся на плато і пішов далі.

Цього разу я йшов довго. Години чотири. І йшов би ще, якби раптом не побачив вицвілий на сонці клапоть брезенту, що стирчить із піску. Проста цікавість змусила мене потягнути цей брезент на себе. Пісок не відпускав його, і це мене розпалило. Я скинув рюкзак

і, розчистивши пісок над брезентом руками, знову потягнув. Брезент трохи піддався, але буквально на десять-п'ятнадцять сантиметрів. Я знову розгрібав пісок руками, намагаючись вивільнити жорсткий матеріал. Коли ще сантиметрів двадцять брезенту витягнулися з-під піску, я побачив, що переді мною намет. Не менше години я витратив на те, щоб повністю звільнити його з піскового полону.

Втомився неймовірно, і знову стало парко – вже більше від фізичних зусиль, ніж від завислого на небі сонця. Піт котився з мене частими краплями, падав на пісок і тут же зникав, тільки на якусь мить затемнів пісок живою вологою. Я присів біля цього намету, віддихався. Незважаючи на втому, я був дуже радий знахідці – адже немов дім знайшов! Тепер можна і від дощу сховатись, і від сонця... Щоправда, піди зараз дощ – не захотілося б мені від нього ховатися.

Залишивши трофей на піску, я пішов до моря, скупався. А повернувшись, вирішив витрусити пісок із нутрощів намету й подумати про можливе його використання найближчої ночі, тим більше, що тіло вимагало відпочинку.

Трохи заплутавшись у мотузках, я все-таки розпустив їх і розпластав намет на піску. Потім вхід відшукав і, взявши з протилежного кінця, трусонув намет. Усередині щось зашаруділо. Потрусивши ще і бачачи, що пісок зсередини майже не сиплеться, я заліз рукою всередину, трохи побоюючись наштовхнутися на якого-небудь скорпіончика. Але мені пощастило. Представників місцевої фауни в наметі не було, зате я витягнув звідти пожовклу газету. Яке ж було моє здивування, коли, взявши її в руки, я прочитав назву: «Вечірній Київ». Тут я остовпів і протримався кілька хвилин у такому стані.

Номер «Вечірнього Києва» за 15 квітня 1974 року просто ошелешив мене. Трохи оговтавшись, я знову засунув руку в брезент намету, витягнув звідти коробку сірників і фотоапарат «Смена». Більше всередині нічого не було.

Господарем намету, скоріше за все, був мандрівник-одинак. Якщо судити з газети, то він виїхав із Києва 15 квітня далекого 1974 року.

Ось і все, що про нього відомо. А сам він, мабуть, розчинився в піску. І я машинально оглянув напруженим поглядом пісок, боячись побачити сліди висушеної сонцем мумії.

Погляд повернувся до фотоапарата «Смена». Я розчохлив його, оглянув. Усередині начебто була плівка, майже до кінця відзнята – у віконечку відзнятих кадрів стояло «34». Значить, залишалося там іще два кадрики...

До втоми приєднався невизначений страх. Пригадалися сліди навколо місця моєї ночівлі... Я задумався.

«Може, прикордонники? – була перша думка. – Адже це вже не СРСР, а Казахстан!» – «А чого боятися? – виникла друга думка. – Ну обійшли навколо тебе, але ж не чіпали, не розбудили і документів не вимагали!» – «Вас послухати, так, навпаки, радіти треба тому, що поруч існує якесь життя, що виявляє до мене жвавий інтерес... – сказав я цим думкам. – А я вже втомився від інтересу до мене... Мені було б веселіше, якби ніхто взагалі не знав про моє існування...»

Незважаючи на втому, невиразний страх змусив мене зібрати речі, укласти фотоапарат у рюкзак і, взявши в руки каністру та намет, пройти з півкілометра й тільки там уже влаштовувати ночівлю.

Цю ніч я спав неміцно, але зручно, постеливши на пісок знайдений намет. Іноді раптом прокидався і прислухався. Але тиша заспокоювала, і я знову пірнав у неглибокий сон до наступного внутрішнього сигналу тривоги.

23

Наступного ранку я просунувся ще на кілька кілометрів уздовж краю прибережного плато. Лінія берега йшла вліво. Одноманітне тремтіння горизонтів, які оточували мене: і морського, і пустельного, розмитого теплим маревом, немов у тій точці земля переплавлялася в небо або навпаки, – викликали в мені роздратування. Я вже не шукав поглядом у морі кораблів і не оглядав жадібно пустельні далі. Просто йшов уперед, не будучи до кінця впевнений у правильності обраного напрямку.

У каністрі залишалося не більше двох літрів води, хоча мені здавалося, що витрачаю її я більш ніж економно, не кажучи вже про те, що вмиваюся тільки в морі. Але цей тягар, що приємно побулькував у каністрі, створював упевненість у безпеці мого перебування в пустелі. А тягар у рюкзаку створював упевненість у ситості, нехай і одноманітній.

Намет частково звисав із рюкзака, але я вже розрахував, що коли з'їсти ще п'ять-шість бляшанок консервів, він увійде в рюкзак повністю.

Загалом, рух мій уздовж каспійського берега був одночасно і стихійним, і спланованим одночасно. Крім того, якась віра або навіть упевненість у випадку – звичайно, в щасливому випадку – теж підбадьорювала і уяву, і тіло. Адже знайдений одномісний намет теж належав до розряду щасливих випадків. Хто знає, що ще я знайду?

І так я йшов, поки спека не стала нестерпною. Відчувши легенями посушливу силу розпеченого сонцем повітря, я припинив свій шлях і спустився на берег. Знайшов зручний камінь, застелив його наметом і влаштувався на ньому добротно, як бувалий мандрівник.

Автоматично кинув погляд на годинник, але час він не показував. Застиглі стрілки тільки нагадували про мою висадку на цей пустельний берег. Нагадували про недавнє минуле.

Насамперед я охолодив у каспійській воді свій обід: бляшанку каспійського оселедця. Опустив у воду і пластмасову каністру. Почекав із півгодини, потім, попоївши, приліг на цьому ж камені, насолоджуючись вологою каспійською прохолодою. Задрімав у тіні, слухаючи неголосні сплески хвиль. Крізь дрімоту ловив шкірою обличчя пориви каспійського вітерця й подумки намагався затримувати їх дотики, немов це були пальці жінки, ласкаві, ніжні, легкі.

А час непомітно минав, підштовхуючи сонце до вечора, до заходу. І ще в дрімоті я відчув, що наближається вечір, хоча до нього було ще далеко – просто морський вітерець став сміливішим і поверхня Каспію блищала на невидимому мені з грота сонці не так яскраво, як кілька годин тому.

Треба було продовжувати шлях. Вибравшись на плато, я рушив уперед.

Коли сонце вже ставало ясно-червоним, зависнувши над морем, попереду показались обриси невисоких чи то гір, чи то пагорбів. Щось усередині мене стрепенулося. Незважаючи на втому, я наддав ходи, немов збирався цього ж вечора досягти їх. Але ривок мій був скоріше душевного походження. Тіло його не підтримало. Занили плечі, а в ногах через прискорений крок я відчув важкість. Так що дуже скоро я зупинився, розуміючи, що мій сьогоднішній перехід закінчився і настав час привалу.

З боку моря долинав шум – хвилі здійнялися вище звичайного. Солонуватий прохолодний вітерець виносив їх запах на плато. Мені здалося, що разом із шумом моря я чую шепіт повзучого піску. Подивився уважно собі під ноги й начебто дійсно побачив якийсь рух, але від втоми та від недавньої яскравості сонця очі мої не змогли гостріше вгледітись у стан піску. Я присів навпочіпки. Подивився на свої ноги і з цієї невеликої відстані побачив, як осипаються біля ніг малесенькі барханчики. Вітер тут, здається, був ні до чого, просто кожен мій крок змушував пісок рухатися, вдавлюватися, обсипатися в мої сліди-ямки.

Але вітер посилювався, на морі збирався шторм. Не знаючи, чого більше боятися – самого шторму чи вітру, що цей шторм піднімає, я вирішив відійти подалі вглиб і вже там влаштуватися на ніч. Пройшов метрів вісімсот, знайшов у піску невелику улоговинку, немов напівзасипаний слід якогось гіганта. Побачив, що вітер пролітає над цим місцем, не торкаючись до піску. Мені здалося, що вітер із кожним своїм поривом робиться все холоднішим, і тому, влаштовуючись на нічліг, я просто забрався всередину намету, як у спальний мішок. Усі речі теж затягнув під брезент і тільки голову висунув, лежачи на спині. Дивився в небо, але зірок не бачив. Узагалі нічого не бачив. Там, де зовсім недавно синіло небо, тепер нічого не було.

Вітер шумів рівно, іноді раптом прискорюючись і переходячи в шиплячий свист. Я відчув занепокоєння. Вітер приносив звуки моря, ці звуки долітали обривками, але з кожним таким обривком у мені виникав страх і здавалося, що пісок під моїм наметом-спальником починає погойдуватися, хитатися. Тіло згадало шторм, який я пережив на плавучому рибзаводі. Я перекинувся на живіт і вліз глибше під брезент намету. Ліворуч від мене лежав рюкзак, праворуч – каністра з водою.

Я не знав, що брезент має звукопоглинальні якості. Як тільки я заліз у намет – вітер майже затих, а темрява й тепло заспокоїли тіло. Я закинув руку на рюкзак, який лежав поруч. Долоня пройшлася по його боці й знайшла рівне і м'яке місце. І залишилася там. Я і задрімав. Але дрімати мені довелося недовго – вже хвилин через двадцять посилився вітер, засвистів наді мною і кинув на брезент жменю піску. Я здригнувся. І знову відчув страх. Мені стало зрозуміло, як цей намет опинився під купою піску. Але залишалось невідомо – куди подівся її колишній власник. Може, кинув його під три чорти, втомившись боротися з піском. Кинув і пішов кудись. Може, його помітили з моря рибалки та забрали?

А вітер, якому й діла не було до моїх роздумів, знову ляснув невидимим вітрилом, і від цього удару нова хвиля піску ринула на

намет. Я висунув із-під брезенту голову, потім вибрався повністю й подивився навколо. Було не так уже й темно. Я потряс верхній брезент, скинув із нього пісок. Його там виявилося зовсім небагато, просто коли лежиш, чутко вслухаючись у те, що відбувається, всім тілом, будь-який звук, будь-який рух проходять через тебе, як через підсилювач.

Побачивши, що від вітру більше шуму, ніж небезпеки, я трохи заспокоївся і знову заліз у намет.

Знову мене потягнуло в дрімоту. Я знову обійняв рюкзак і заснув під неритмічний шум вітру.

Години через дві мене розбудив якийсь тягар. На моїй спині, поверх брезенту, який укривав мене, щось лежало. Переляк скував мене, і, поки сон відходив, я лежав нерухомо.

Потім поворушився і почув якесь шипіння. Повільно повернувся на бік і відчув, як зменшується тягар, що придавив мене. Вже сміливіше я піднявся на ліктях, не вибираючись із брезенту, і тягар скотився кудись. Я зрозумів, що вітер ледь не заніс мене піском. Вибравшись назовні, я обтрусив поверхню намету і знову заліз усередину.

Спати вже не хотілось. Я прислуха́вся до вітру, що бив знизу по брезенту, скидаючи невидимий пісок. І думати вже ні про що не міг. Я був на чергуванні, охороняючи своє життя і свою подорож від небезпек, які ніс із собою в пустелю каспійський вітер.

А вітер усе посилювався. У мене заболіла спина – чи то від незручної пози, чи то від постійного сування. І руки заболіли. Якось непомітно я вибився з сил. Здалося, що мої зусилля для боротьби з цим літаючим за вітром піском надмірні. Здалося, що можна скидати з брезенту пісок, просто повертаючись раз на півгодини з боку на бік. І я застиг нерухомо, даючи відпочинок виснаженому тілу.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

Андрей

Курков

добрый АНГЕЛ смерти

FOLIO